

Tartalom

Ch00613:	Találkozás a festészettel	2
Ch00614:	Dürer: „A lovag, a halál és az ördög”	7
Ch00615:	Dürer: "Szent Jeromos a dolgozószobájában"	17
Ch00616:	Dürer: "Melancholia I"	19
Ch00617:	Dürer: "Apocalypse cum figuris" ("Apokalypse")	30
Ch00618:	Szent János: Jelenések Könyve	49
Ch00619:	Dürer: "Az Apokalipszis négy lovasa"	50
Ch00620:	Dürer: „Az ötödik és a hatodik pecsét felnyitása”, „A hét angyal a harsonával”, „Az angyalok harca”	51
Ch00621:	Utolsó ítélet, különítélet	52
Ch00622:	Dürer: A séta (rézmetszet)	53
Ch00623:	Dürer: "Grosse Passion" és a "Marialeben"	57
Ch00624:	Eszkatológia	57
Ch00625:	"Apocalypse cum figuris" ("Apokalypse") / Summázat	60
TÁRGYMUTATÓ		61

Ch00613: Találkozás a festészettel

A festészettel való első találkozás Dürer műveivel való találkozást jelentette számomra. Középiskolás koromban, Apari József barátommal látogattam el először a Szépművészeti Múzeumba. Dürer nevét már ismertem akkor, emlékeim szerint Apari Józsinak volt egy Dürer albuma, azt a nála tett látogatásaim során többször tanulmányoztam. S otthon, szüleim lakásában is volt néhány reprodukciója Dürer több ismert festményének. A budapesti Szépművészeti Múzeumban látható „*Ifjú képmása*” című festmény nyomdai másolata példaképpen szüleim lakásának előszobáját díszítette. Úgy emlékszem egy másik Dürer kép reprodukció is megtalálható volt az előszobában, ennek „*Egy ismeretlen képmása*” volt a címe („*Bildnis eines Unbekannten*”). Ugyancsak az alsó előszobában, a bejáratú ajtó melletti falon függött Vermeer van Delft: „*Levél érkezett*” című festményének bekeretezett reprodukciója. Lehet, hogy ennek a festménynek nem pontosan ez a címe, én valami ilyesmire emlékeztem. Amikor e sorokat írom, az interneten utánanéztem e festménynek, ott „*Girl Reading a Letter at an Open Window*”) címmel találtam meg ezt a festményt. Az „*Ezer év 1000 remekmű*” című könyvben¹ ugyanez a festmény „*Levelet olvasó nő*” címmel szerepel. Minden bizonnyal ez a címe. Azt tudom, hogy Édesanyám az NDK-ban tett utazása során volt a Zwingerben is. Onnan hozott egy nagyon szép, és értékes kiadványt, amely jó két tucat híres festmény igen jó minőségű, s meglehetősen nagyméretű színes reprodukcióját tartalmazta. Ezen a sorozaton kívül még volt jó néhány, ugyancsak nagyméretű reprodukciónk, amely a Szépművészeti Múzeum gyűjteményében található festményekről készült. Ezeket a színes reprodukciókat sokat nézegettem. Különösebben egyik sem fogott meg, egyik sem keltette fel az érdeklődésemet. Természetesen „szépeknek”, művészi alkotásoknak, igazi mesterműveknek tartottam őket, de igazában semmiféle hatással nem voltak e képek rám. Éppen úgy, mint ahogy semmilyen különösebb hatást nem tett rám Dürer „*Ifjú képmása*” című festménye sem.

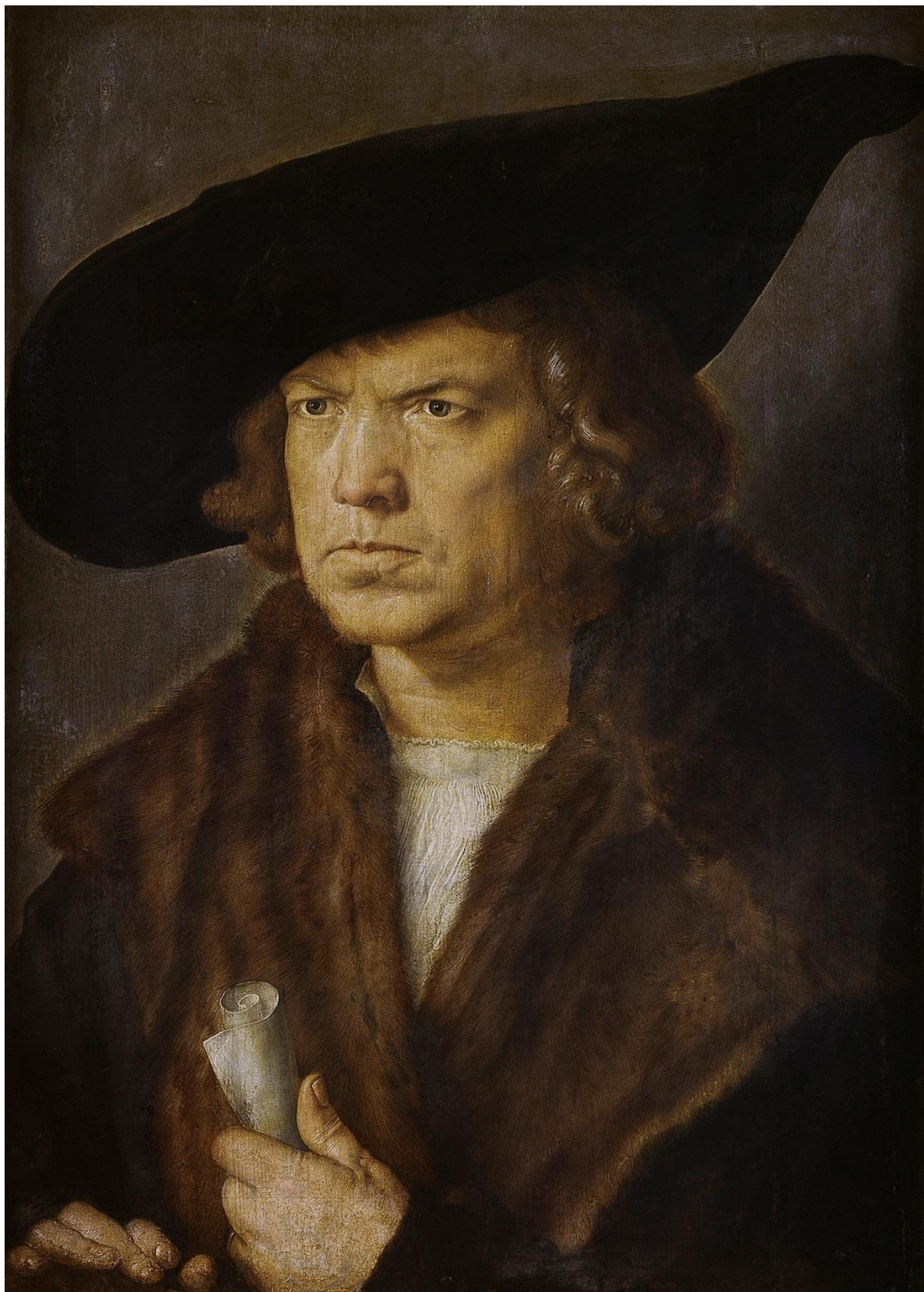
Dürer grafikái, rézmetszetei azonban kimondottan tetszettek, elbűvöltek. Megfogták a képzeletemet. Apari Józsival együtt sokáig nézegettük Dürer kiállított remekműveit. Emlékszem arra, hogy az egyik rézmetszet esetében, amit első pillantásra csak meglehetősen felületesen néztem meg, megjegyeztem, hogy „...micsoda hülyeség, egy ló hátán egy kis szarvas áll”. Apari József nem szólt semmit, odajött, megnézte a rézkarcot s annyit mondott: „*Te vagy a hülye, nézd már meg jobban!*” Addigra persze már én is láttam, hogy nem arról van szó, hogy a szarvas a ló hátán áll. A szarvas az előtérben levő ló mögött, jóval távolabb, egy hegyoldalon, a fák között állt. De az mindenesetre tény volt, hogy a rézkarcon a lábai szinte „érintették” az előtérben levő ló hátát. Később, Dürer rézkarcait csodálva többször megnéztem ezt a munkáját is, aminek „*Szent Eustachius*” volt a címe.

A Szépművészeti Múzeumban tett ezen látogatásom alkalmával láttam először, és csodáltam meg Dürer három kiemelkedő remekművét, nevezetesen a „*Ritter, Tod und Teufel*” („*A lovag, a halál és az ördög*”), a „*Hieronymus im Gehäuse*” („*Szent Jeromos a dolgozószobában*”) és a „*Melancolia I*” („*Melankólia I*”) című rézmetszeteket. A művészettörténet a három

¹ Victor Charles, Joseph Manca, Megan McShane, Donald Wigal, stb.....: *Ezer év 1000 remekmű*. Gabo Kiadó, Budapest, 2006., p.216.

Albrecht Dürer: Ifjú képmása (1495-1520)

Albrecht Dürer: Bildnis eines Unbekannten (1524)

Vermeer van Delft: Levelet olvasó lány (1657)

Albrecht Dürer: Szent Eustachius (1500 - 1503)

remekművet általában együtt említi, jóllehet ezen esetben nincs arról szó, hogy azok valamilyen „sorozat”, „könyv” részét alkotnánk, mint például az „*Apocalypsis cum figuris*”, a „*Marialeben*”, a „*Grosse Passion*”, vagy éppenséggel a „*Kleine Passion*” rézmetszet sorozatok esetében. Az egyes alkotások mindössze annyiban „tartoznak össze”, hogy közel azonos időszakban, 1513-ban és 1514-ben keletkeztek, s méretük közel azonos. Tartalmi szempontból mindösszesen annyi a „közös vonásuk” hogy mindhárom alkotás igen rejtélyes, nehezen értelmezhető, „megfejtésre váró” alkotás.

Ch00614: Dürer: „A lovag, a halál és az ördög”

„*A lovag, a halál és az ördög*” című metszetet különféle képpen próbálták és próbálják értelmezni. Egységes értelmezést illetően azonban nincsen konszenzus. Maga az alaptéma – első közelítésben – meglehetősen egyszerűen értelmezhető. A középkori lovagok állandó életveszélynek voltak kitéve, s egyben megtestesítették magát az ördögöt, amennyiben raboltak, öltek, erőszakoskodtak. Ennyiben az állandó halálos fenyegetettség és az ördögi viselkedésük állandóan „jelen volt életükben”. Mindazonáltal a képen megjelenített lovag nincs életveszélyben, a halál még nem jött el érte, hiszen a halál kezében levő homokóra szerint még igen sok ideje van a lovagnak. A kezében levő hatalmas dárda határozottan elválasztja a haláltól. A lovag arca sem tükröz semmiféle félelmet, ijedtséget. A lovag egykedvűen lovagol, nem zavartatja magát sem a haláltól, sem a halál kíséretében, a lovag mögött felbukkanó ördögtől. A képen jelen van az úton fekvő emberi koponya, amely az emberi élet múlandóságát szimbolizálja. A lovag büszkén lépdelő lova mellett, azzal lépést tartva látható a lovag kutyája. Egy gyík fut ellenkező irányban a lovag lovának lábai között. A furcsa „menet” egyfajta szoroson, szakadékon halad át éppen. A háttérben egy középkori város látható. Az én értelmezésemben a fegyveres lovag az életben állandóan küzdésre, harcra kényszerített embert testesíti meg, akinek állandó kísérője a halál, a halál általi fenyegetettség, s a kísértés, az ördög. Dürer e műve a legsikerültebb ördögábrázolás számomra. Mindenekelőtt azért, mert „kísérőként” jeleníti meg az ördögöt a lovag kísérőjeként. Általánosabb értelemben olyan valakiként, aki állandóan „velünk van”. De akinek a „jelenléte” nem mindig nyilvánvaló, sőt akinek jelenléte csak nagyon ritkán, a legkritikább esetekben „tudatosul” az emberben. De esetemben mégis alapvetően másként volt a helyzet. Érdekes módon, az ördög számomra – kisgyermekkorom óta – nem valamiféle olyan szörnyvel volt azonos, aki „éjszakánként ijesztgeti az embert”, hanem mindig, kezdetektől fogva „kísérő kísértőként” jelent meg a tudatomban. Olyan valakiként képzeltem el, aki rosszra csábít. Bármilyen furcsa, legkorábbi tudatos emlékeim óta, ha valami olyat tettem, ami nem volt helyes, ami bűn volt, s aminek tudatában voltam, akkor mindig úgy gondoltam, hogy most, akkor éppen, az „ördög működik” bennem. Ennek az elgondolásnak persze semmiféle elméleti, teológiai megalapozottsága nem volt, nem családi neveltetés, vagy bármiféle más külső befolyás, nem az olvasmányaim, tanulmányaim révén, hanem egyszerűen természetes módon, „magától” alakult ki bennem ez az elgondolás.

Később aztán az ördög „személye”, mibenléte igencsak érdekelni kezdett, különösen akkor, amikor etikát tanultam, amikor a rossz, a gonoszság, a bűn mibenlétének kérdéseit tárgyaltuk. Még a tudományegyetemre jártam, amikor megvásároltam Dr. Előd István „Katolikus dogmatika” című könyvét. Sokszor megfordultam akkoriban az Egyetemi Könyvtárban. Néha a Kárpátia Sörözőben söröztünk az évfolyamtársaimmal. S sokszor meglátogattam a közelben

Albrecht Dürer: Ritter Tod und Teufel (15139

levő Szent István Társulat könyvesboltját. Itt találtam rá Dr. Előd István, már megjelenésében is vaskos, tiszteletet követelő, sötétzöld műbőrkötésű könyvére. A könyv – az akkori viszonyok szerint – igen drága könyv volt, de egy percig sem haboztam, azonnal megvásároltam. Igen nagy lelkesedéssel kezdtem olvasgatni. Mindez 1983 év vége felé történt, talán október végén, november elején. Számtalan, engem rendkívüli mértékben érdeklő kérdéskör tárgyalásával találkoztam e könyvben, úgyhogy ettől kezdve alig tudtam letenni a friss szerzeményemet. Akkoriban folyt a Hűvösvölgyi Ház fűtésszerelése, s elkecsereztünk küzdelmet folytattunk, hogy még a nagyobb hidegek beállta előtt elkészüljünk a fűtési rendszer szerelésével. Fáradtak voltunk mindannyian, végsőkéig kimerültek. A házban még nem volt fűtés, pedig már igencsak hűvös volt az idő. Esténként jól felöltözve tértünk nyugovóra. Ekkortájt olvastam a katolikus dogmatikát tárgyaló hatalmas könyvet. Furcsa ellentmondás volt a könyv által tárgyalt igen elvont, a legkevésbé sem a mindennapi élethez kapcsolódó kérdések, és a körülöttem, körülöttünk levő tárgyi valóság abszolút hétköznapi és sürgetően megoldandó problémái, feladatai között. Napközben a munkahelyemen kellett helytállnom, aztán délutánonként a fűtésszerelésen dolgoztunk. Öcsém barátja, Pál Jancsi és a kollégái dolgoztak nálunk. A vésési munkákat Öcsémmel végeztük, a hegesztés és a csőszerelés volt Pál Jancsiék feladata. Egy alkalommal – igen késő lehetett, mert már lezuhanyoztam, s lefekvéshez készülődtem – Öcsém lejött a szobámba, s az íróasztalomnál meglátta a sötétzöld dogmatika könyvet. „*Hasznos, aktuális ismeretek lehetnek benne.*” – jegyezte meg fanyar humorral, hozzátéve, hogy neki sokszor már arra is alig van ereje, hogy egyen. Ő akkor még visszautazott a Fadrusz utcába. Akkoriban Öcsémék ott laktak, mivel nem volt még beköltözhető a lakásuk.

Talán éppen ezek a körülmények adtak különös hangulatot e mű olvasásának. A hideg, építés alatt levő lakásban (Édesanyám lakása volt ekkor lényegileg kész állapotban, eltekintve a fűtési rendszer kialakításától), a szerelési anyagok, és szerszámok között, én az ágyamban a bűn teológiai kérdéseiről, a kísértésről, a kívánságról, az eszkatológiáról olvastam esténként. A nagy zöld könyvben elsőként azokat a részeket olvastam, amelyek a sátánnal, az ördöggel kapcsolatos fejtegetéseket tartalmazták. Emlékszem arra, hogy elgondolkoztam azon, hogy a 'sátán' megnevezés mindenütt kisbetűvel szerepel a műben. Mintha köznévvé lett volna. Számomra azonban e megnevezés egyedi, individuális létezőt jelölt, s jelöl mai felfogásom szerint is. Később aztán, amikor már alaposabban elmélyedtem a katolikus dogmatikában, világossá vált számomra, hogy a hivatalos egyházi álláspont, a tanítóhivatali álláspont szerint is úgy áll a helyzet, ahogy elgondoltam. Különösen megdöbbentő volt mindez annak fényében, hogy mind a Biblia, mind a tanítóhivatal állítja a démonok, gonosz lelkek személyes voltát. Dr. Előd István könyvével párhuzamosan ugyanis sokat lapozgattam Karl Rahner és Herbert Vorgrimmer „Teológiai Kiszótár” című művét.² Ezt a könyvet korábban vásároltam, akkor, amikor megkezdtem a tanulmányaimat az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen. Ebben a könyvben tömören összefoglalva megtaláltam a teológiai alapfogalmak magyarázatát. S itt olvastam éppen a démonokkal kapcsolatban, hogy a DS 3891 kimondja a démonok személyes voltát. Nem értettem tehát, hogy mindezek ellenére, miért szerepel példaképpen a 'sátán' megnevezés kisbetűvel Előd István könyvében? Vele ellentétben, ezért én e megnevezést nagybetűvel írom. Végül is a gonoszság ura mégiscsak úr.

Előd István könyvét tanulmányozva sokszor eszembe jutott Dürer „*A halál, a lovag és az ördög*” című metszete. Kezdetben semmiféle problémát nem okozott a metszet értelmezése. A

² Rahner, Karl – Vorgrimmer, Herbert: Teológiai Kiszótár. (10. Kuno Füssel közreműködésével teljesen átdolgozott új kiadás), Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1980.

„népi” értelmezésnek megfelelően először én is úgy gondoltam, hogy a Sátán a gonoszság, a rossz megtestesítője, egy, az Isten terveivel és szándékaival szemben megjelenő akarat, erő megtestesítője. Ez az értelmezés látszólag semmiféle elvi problémát nem vetett fel. De már akkor megfogalmazódott bennem a kérdés, hogy miképpen is kerülnek a Sátán, s vele együtt a rossz lelkek, a démonok az Isten által teremtett világba? Hiszen Isten a világot jónak teremtette, hogyan lehetséges tehát benne a rossz, a gonosz jelenléte? Akkor már olvastam, tanultam Szent Ágoston filozófiájáról, s emlékeztem arra, hogy Szent Ágoston kilenc éven volt követője a manicheizmus tanainak, mely szerint a valóság két, egymással kibékíthetetlen ellentétben levő létszférából, a jó és a gonosz létszférájából áll, amelyek az idők során különböző mértékben korlátozzák egymást, egyik a másik rovására. Ezen felfogás szerint a Sátán ugyanolyan szereppel bír a gonosz létszférájában, mint Isten a jó létszférájában. A gonosz, a Sátán birodalma szemben áll a baszileiával, Isten országával. Eszerint az értelmezés szerint egyszerű magyarázat adható az előbbieken felvetett kérdésre. De a katolikus dogmatika elveti ezt a felfogást. A IV. lateráni zsinat egyértelműen azon álláspontra helyezkedett, miszerint nincs semmi a világon, ami kezdettől fogva gonosz lenne. Elvetette tehát Mani nézeteit, a manicheizmust, a világ dualista felfogását (Szent Ágoston is elfordult később a manicheizmustól). A világban jelenlevő rossz, gonosz véges-időbeli. Ez azt jelenti, a szabad akarat adta döntés által válik és vált minden gonosszá a világon. A gonosz jelenléte a világban nem azt jelenti, hogy a gonosz a rossz „egyenrangú ellenfele” a jó birodalmának. A mindennapi tapasztalat azonban semmiféleképpen nem erősíti meg ezt az állítást, a katolikus dogmatika ezen tételét. Hiszen egyértelműen – mindenki által megtapasztalhatóan – a világban inkább a rossz, a gonosz van túlsúlyban. Ezt maga Előd István sem tagadja művében.³ Mindezen túlmenően azonban problémaként jelentkezett számomra az, hogy a „jónak teremtett” világ jósága nem értelmezhető a rossz fogalma, valósága nélkül. Hegelt olvasva ez mindenki számára nyilvánvaló, de Hegel tanainak mélyebb tanulmányozása nélkül is könnyen beláthatja bárki, hogy nem létezik pozitív pólus negatív pólus nélkül, hogy nem értelmezhető a „fenn”, a „lenn” nélkül, és így tovább. Akkoriban úgy véltem, hogy a gonosz léte „egyfajta logikai szükségszerűség”. Persze ezt az elgondolásomat nem tudtam megvitatni senkivel.

A Sátán mibenlétének, a rossz, a gonosz mibenlétének a kérdése azonban igen erősen foglalkoztatott. A Dürer által megrajzolt lovag mellett felbukkanó Ördög vajon egyfajta kivételése az emberben, a világban meglévő összes gonosznak, rossznak? „Koncentrált hordozója” mindannak a gonosznak és rossznak, amely valójában bennünk van, bennünk lakozik? Ezen felfogás szerint az emberben, a világban van jelen a rossz, a gonosz? De ez a felfogás ellentmond a lateráni zsinat által meghirdetett dogmának. Vagy éppen fordítva van a helyzet: a gonosz, a rossz megtestesítője, az Ördög, a Sátán kísérti állandóan az embert? Az embert, amely isteni teremtményként alapvetően jó? Az egyszerű, „népi” felfogás szerint erről van szó. Az egyetemen ezek a kérdések nem kerültek tárgyalásra, ott elsősorban a teológia és a filozófia viszonyának, az alapvető filozófiai kérdések teológiai vonatkozásainak tárgyalása volt az előadások témája. A Sátán, a gonosz lelkek mibenlétére vonatkozó kérdésekre a tanulmányaimból, kapcsolódó olvasmányaimból próbáltam választ kapni. A gonosz lelkek, a démonok, a Sátán létezésével kapcsolatban a dogmatika könyv a következőket írta: „A *sátán* (kisbetűvel! DFAI megjegyzése) *név a fogság idején írt könyvekben fordul elő először. A szó ellenfelet jelent, és profán értelemben is használják.*

³ Azt írja: „A gonosz lelkek jelenléte és működése a világban sokkal nagyobb valószínűséggel megtapasztalható, mint a jó angyaloké.” Dr. Előd István: Katolikus dogmatika, második, bővített kiadás, Szent István Társulat, Budapest, 1983. p.129.

Mindig személyre vonatkozik, nem pedig személytelen erőre vagy hatalomra. Jób könyvében Isten gonosszá lett fia a sátán, aki Jób jámborságát előtte és barátai előtt hamisnak próbálja feltüntetni, ezzel őt kétségbeesésbe és Isten elleni lázadásba taszítani. De nem önhatalmúan mesterkedik, hanem Isten engedélyével. A prófétáknál ritkán szerepel a sátán. Zak 3,1-3,2-ben a főpapot akarja bevádolni, de Jahvé angyala az Úr nevében megdorgálja. A Bölcs 2,24 a sátán ravaszságának és hazugságának tulajdonítja az első emberpár megkísértését. Itt azonban már nem a szatanasz (a héber sátán szó elgörögösített formája) olvasható a görög szövegben, hanem diabolosz. A diabolosz rágalmozó, áskálódó, zavartkeltő ellenséget jelent. A Bölcsesség könyvének szövege a Ter 3-ra utal, ott pedig világosan látszik, hogy ez a gonosz szellem nem Istentől független hatalom.

Az Újszövetségi iratokban elég gyakran találkozunk szatanasz és diabolosz névvel, de egyéb nevek is előfordulnak: a gonosz, az ellenség, a testvérek vádlója, a démon, az antikrisztus, ennek a világnak a fejedelme stb. Itt már azt is világosan látjuk, hogy a gonosz lélek nem egy valaki, hanem többen vannak ilyenek. Mert – elsősorban a szinoptikusoknál és az Apostolok Cselekedetiben – a gonosz lelkek, tisztátalan lelkek és ördögök elnevezés szerepel, főleg Jézus ördögűzéseiben. A sátán az Újszövetségben néha a gonosz lelkek összefoglaló nevének (ebben az esetben helyes a kisbetűvel történő írás (DFAI megjegyzése)), máskor vezetőjüknek látszik (Mt 25,49; 2 Kor 12,7; Ef 2,2; Jel 12,7). Egyébként még az Ószövetségben sem foglal el központi helyet a gonosz lelkekbe vetett hit.

2. A Biblián kívüli irodalomban (különösen Qumránban) úgy hiszik, hogy a gonosz lelkek bukásukkor kapták az emberek fölötti hatalmukat és azt csak az eszkatológiai jövőben veszi vissza tőlük az Úr. Ezzel szemben az Újszövetségi gonoszságnak a világban való első jelentkezését Ádám bűnéhez kapcsolja, és kifejezetten tanítja, hogy Jézus kereszthalála alapjaiban már megtörte a sátán hatalmát (Lk 10,18 párh Jn 12,31; Jel 12,7-12).⁴

Előd István könyve mindezekén túlmenően részletesen foglalkozik a gonosz lelkek, a sátán mibenlétének kérdéseivel, mindenekelőtt a bukásukkal összefüggő kérdésekkel és a személyességükkel, működésükkel összefüggő kérdésekkel. E részeket olvasva alapvetően megváltozott a poklóról való elképzelésem. Mindezidáig a naiv népi elképzeléseknek megfelelően úgy gondoltam, hogy a pokol a gonosz lelkek birodalma, a Sátán birodalma, amelynek e gonosz lelkek az urai, a Sátán vezetése alatt. S e gonosz lelkek, démonok itt sanyargatják, kínozzák az elkárhozott lelkeket. Mintegy ők a pokol urai. Az általam ismert összes képzőművészeti alkotás lényegében ennek a felfogásnak megfelelően jeleníti meg a poklot. De a katolikus dogmatika felfogása ezzel homlokegyenest ellenkező. Eszerint a gonosz lelkek nem „urai”, „helytartói” a pokolnak, hanem ellenkezőleg: maguk is – mint bukott teremtmények – elszenvedői a pokol kínjainak. Mindezeket olvasva meglehetősen furcsának találtam azt, hogy ezt az alapvető (igen lényeges) értelmezésbeli különbséget – ismereteim szerint – egyáltalán nem teszik nyilvánvalóvá. Nem találtam még sehol sem utalást arra, hogy alapvető tévedésről, félreértésről van szó. Nem értem ennek az okát. A képzőművészeti alkotások értelmezésének mindegyike ezen naiv népi elgondolásnak megfelelően értelmezte a poklot. Csodált kedvenc festőm, Hieronymus Bosch (Jeroen Anthoniszoon van Aken) képei is e felfogás szerint jelenítik meg a poklot.

⁴ Dr. Előd István: Katolikus dogmatika, második, bővített kiadás, Szent István Társulat, Budapest, 1983. p.126-127.

Igen érdekesnek találtam azt, amit a gonosz lelkek, a gonoszság, a rossz világban való jelenlétéről tanít a katolikus dogmatika. „...a népek, az egész emberiség történetében időnként szinte emberfölötti gonoszság tombolásának lehetünk tanúi. Az öncélúnak tűnő vérlázító kegyetlenkedések, félrevezetések, erkölcstelenségek és a „mysterium iniquitatis” (= a gonoszság misztériuma) egyéb megnyilvánulásai sokak szerint nem magyarázhatók meg maradéktalanul még a „mélylélektan” értelmezési módszereivel sem, hanem emberfölötti okokra utalnak (vö. 2 Tesz 2,3-4). A kinyilatkoztatás pedig nem engedi, hogy az egyesek és az emberiség életében megfigyelhető ilyen megnyilvánulásokat valami személytelen „gonoszság”-nak tulajdonítsuk, természetfölötti személytelen erőnek vagy hatalomnak, amely rabságba kényszeríti az egyest vagy a tömegeket. A kinyilatkoztatás szerint személyes gonosz lelkek csábítanak ilyenkor személyes akarattal és felelősséggel rendelkező egyéneket.

Minthogy a személy természetével együtt jár az, hogy a világgal és más személyekkel való kölcsönhatásban realizálja a természetben adott lehetőségeket, azért a gonosz lelkek – akárcsak a jó angyalok – lényegéből következik, hogy ehhez a világhoz vannak küldve, itt fejthetik ki a tevékenységüket. Ezért mondja a Biblia a sáttant e világ fejedelmének (Jn 12,31-32; 14,30; 16,11), sőt sokszor azonosítja mindazzal, ami bűnös és rossz ebben a világban (1 Jn 2,14-15; vö. Mt 16,23; Jel 2,10). Kétségtelen, hogy Isten engedélyével működik (Jób 1,12-2,6). Azon fáradozik, hogy az embert Isten elleni, főleg Krisztus elleni lázadásra rávegye és ezzel az ember alatti világot is a bűn szolgálatába állítsa.”⁵

A könyvben foglaltak világos útmutatást adtak abban a vonatkozásban, hogy a gonosz lelkek véges és időbeli teremtmények, amelyek szabad akarati döntés alapján lettek gonosszá, s ebből következően az ítéletkor a kárhozatra, az örök kárhozatra jutnak. S az is világossá vált számomra, hogy a rossz, a gonosz jelen van a világban, „működik a világban” s mindaddig jelen lesz, amíg van ember a földön, mert létük az emberhez és „e világhoz” kötött.

Mindezek fényében már érthetővé vált számomra a kísértés, a kívánság, mint igen fontos teológiai fogalmak mibenléte. Ezen értelmezés szerint a kívánság (*concupiscentia*) lényegi meghatározottsága az, hogy az embert szabad döntésében valamely részérték megvalósítására indítja. Azaz a szabad akarattal rendelkező egyén számára a pillanatnyi, vagy alacsonyabb rendű jó fontosabbnak, inkább követendőnek tűnik, mint a magasabb rendű jó. A valójában pillanatnyi, alacsonyabb rendű jó a valóságos világban éppen a kívánság következtében az egyén számára előnyösebbnek, előbbre valónak, inkább követendőnek tűnik, mint a valóságos értéket jelentő jó. Ez a hamis kép sarkallja az embert az erkölcsi rossz választására. Az erkölcsi jó éppen a kívánságból következően pillanatnyilag „inkább jónak tűnik”, mint a magasabb rendű jó. Az Egyház felfogásában a kívánság „természetes dolog”, de arról tanúskodik, hogy az egyén nem képes helyesen értelmezni a lehetőségeit, azaz döntési képessége hiányát tanúsítja a kívánság. Nem képes helyesen választani az értékek között. A kísértés az, ami az embert bűnre csábítja. Azt is megértettem, hogy szabad akarat csak akkor létezhet és működhet az ember világában, ha az ember számára ténylegesen megmutatkozik a rossz, a gonosz, a csábítás, amely éppen azért, hogy az ember számára megmutatkozik, azt cselekvésre, választásra ösztönzi. Lényegi sajátossága a kísértésnek, hogy az akkor is megmarad, létezik az egyén számára, ha adott helyzetben – Isten iránti engedelmisségében – nemet mond rá. Teljességgel egyezik a mindennapi tapasztalattal, hogy a kísértést az ember világa, az ember belső világa, belső lelkiállapotai és a gonosz lelkek generálják. A gonoszság lényegénél fogva szembefordulás Istennel, a jó teremtményi szabad akarattal történő tudatos elutasítása. A Szentírás alapján – és a tanítóhivatal álláspontja szerint a gonoszság nem

⁵ Dr. Előd István: Katolikus dogmatika, második, bővített kiadás, Szent István Társulat, Budapest, 1983. p.129.

egyszerűen a jó hiánya, nem Istennel szemben álló ösely, hanem Isten szabad akarattal rendelkező teremtményeinek Isten által eltűrt „titokzatos lehetősége”, hogy tudatosan szembeforduljanak Isten akaratával.

A gonoszság lényegi „okát”, forrását illetően mélyen egyetértettem azzal, hogy *„Igen nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy bűnük (a bukott angyalok bűnének (DFAI megjegyzése)) lényege a kevélység volt. A Szentírás ugyanis általános elvként vallja, hogy minden bűn kezdete a kevélység (sir 10,15; vö. Tób 4,13; 1 Tim 3,6; Lk 10;18). Erre enged következtetni, hogy a Jelenések könyve szerint „Mihály és angyalai” taszították le a sátánt és angyalait; a Mikhael név pedig azt jelenti: „Ki olyan mint Isten?” Ez úgy hangzik, mint egy példátlan arányú szellemi harc csatakiáltása. Ide vehető még, hogy a kísértő az összüllőknek Istenhez való hasonlatosságot ígért (Ter 3,5). Jézust pedig arra akarta rávenni, hogy őt imádja (Mt 4,9); sőt az is, hogy a világ az antikrisztus Isten templomába ül, és úgy mutatja magát, mintha Isten volna (2 Tesz 2,4).”⁶*

A gonoszság lényegének ez a megfogalmazása az Istennel való szembenállást helyezi a középpontba, az Istennel való vetélkedést („Ki olyan, mint Isten?”). Karl Rahner és Herbert Vorgrimmler már sokkal inkább a jelen valóságába ágyazva fogalmazza meg a gonoszság lényegét: *„Ez a lázadás a katolikus tanítás szerint már az első emberek idejében bekövetkezett (→ ősbűn). Már ebben az első bűnben kirajzolódik a gonoszság lényege: a teremtmény (és az egész teremtés) megpróbál autonómmá lenni, a gonoszság más mederbe tereli a világ folyását, és ez többé nem a teremtő és ajándékozó szeretet felé törekszik, amely a kezdetekor kinyilatkoztatta magát, hanem önmagában akar beteljesülni. Ezért a gonoszság érvényesülése ebben a világban nem elsősorban a rombolásban és rendetlenségben nyilvánul meg, hanem inkább abban, hogy az egyes ember, a népek, az egész világ elég akar lenni önmagának, Isten nélkül akar boldogulni.”⁷* Ezek a sorok nagyon elgondolkodtattak. Amikor először olvastam őket, rögtön Nietzsche sokat idézett kijelentése, az „Isten halott.”⁸ mondata jutott eszembe. A *Teológiai Kisszótár* ugyan nem utalt közvetlenül erre a mondatra, s Nietzsche ide vonatkozó gondolataira, mégis e szövegben – kimondatlanul is – erről van szó. Az itt megfogalmazott gondolatokkal már akkor is mélyen egyetértettem, azokat lényeglátónak találtam. Később, különösen a rendszerváltást követően, igen aktuálisnak éreztem őket. A kilencvenes évektől kezdődően ugyanis – fokozatosan – egyre nyilvánvalóbbá váltak számomra a liberalizmus eszmerendszerének azon lényeges meghatározottságai, ezen eszmerendszer teljes kiüresedése és önmaga ellentétébe fordulása, amelyeket Nietzsche, aztán később Heidegger, már sokkal korábban, és sokkal lényeglátóbban felismert. Pedig ez az eszmerendszer – pontosan úgy, ahogy azt Nietzsche és Heidegger megjósolta – ma a "nyugati világ" megkérdőjelezhetetlen eszmerendszere, persze mindig az aktuális politikai érdekeknek megfelelő, igencsak álságos értelmezés szerint. Talán az a leghelyesebb megfogalmazás, hogy a kilencvenes évektől kezdődően vált számomra nyilvánvalóvá, igazán és mélyen megértetté az, amit felismertek e nagy gondolkodók. Nietzsche és Heidegger vonatkozó nézeteit jól is ismertem. A filozófia előadásokon sokat beszéltünk az „Übermensch” fogalmáról, erről a köztudatban teljesen félreértelmezett fogalomról. Jól emlékeztem Nietzsche *Vidám tudományának* 125.

⁶ Dr. Előd István: Katolikus dogmatika, második, bővített kiadás, Szent István Társulat, Budapest, 1983. p.128.

⁷ Karl Rahner – Herbert Vorgrimmler: Teológiai Kisszótár, 10., Kuno Füssell közreműködésével teljesen átdolgozott, új kiadás, Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1980, p.240.

⁸ Friedrich Nietzsche: Vidám tudomány. Aforizmák. 125. aforizma. Az örült.

aforizmájára⁹. Nietzsche sokszor idézett, s igen mély értelmű kijelentésével („*Isten halott.*”) azt akarta világossá tenni mindenki számára, hogy már nem létezik az Isten, mint az erkölcs, a magasabb rendű értékek megkérdőjelezhetetlen forrása. Hogy az emberiség olyan korszakba lépett, amelyben már nem meghatározó erő, már nem az alapvető erkölcsi értékek megfellebbezhetetlen forrása, az emberi létnek transzcendens értelmet adó Isten. Ebben az új, Isten nélküli korszakban minden érték forrásává maga az ember vált, s az ember léte elvesztette transzcendens célját. Magára maradt az ember, a világból eltűnt a túlvilág, s a lét kizárólag csak a földi léte korlátozódik. Az Isten nélküli világ korszaka ez, amelyben az ember a forrása az erkölcsnek, az élete céljának (ez az *Übermensch*), amely korszakban az ember már nem ismer el semmiféle, ember felett álló tekintélyt, erkölcsi hatalmat, értéket. Az új korszak embere számára csak önmaga létezik, mint mindennek, az igazságnak, az erkölcsnek a forrása. Ezt az embert nevezi Nietzsche *Übermensch*-nek, emberfölötti embernek. A fogalom primitív félreértelmezése, és jelentéstartalmának tragikus eltorzulása közismert. Az „*Isten halott.*” kijelentés a teljesen autonómmá, az erkölcs, az értékek, az igazság kizárólagos forrásává vált emberre, emberiségre, e korszakra utal. Ebben az értelemben az ember lép Isten, mint legfőbb értékek forrása helyébe. E korszak embere az „*Übermensch*”, amely az új erkölcsi értékek forrása. Nietzsche művét, a *Vidám Tudományt* olvasva különösen mély hatást gyakoroltak rám a sokszor idézett aforizma befejező gondolatai: „*Beszélik még, hogy az örült azon a napon különféle templomokba tolakodott be*

⁹ Az *örült*. – Nem hallottatok arról az *örültről*, aki fényes délelőtt lámpást gyújtott, a piacra rohant s közben folyton azt kiabálta: „Istent keresem! Istent keresem!” – Mivel a jelenlévők között épp sokan voltak, akik nem hittek Istenben, nagy nevetés támadt. Tán elvesztetted? – kérdezték egyesek. Talán csak nem szaladt el valamerre, mint valami gyerek? – így mások. Vagy netán elrejtőzött? Fél tőlünk? Hajóra szállt? Kivándorolt? – így kiabáltak és nevetgéltek összevissza. Az *örült* közéjük vetette magát, szinte átlukasztva őket a tekintetével. – „Hová lett Isten? – kiáltott föl. – Majd én megmondom nektek! *Megöltük őt* – ti és én! Gyilkosai vagyunk mindannyian! De hogyan is csináltuk ezt? Hogyan is lehettünk képesek kiinni a tengert? Ki adta kezünkbe a spongyát az egész láthatár letörléséhez? E vonalak nélkül mi lesz egész építőművészetünk? Állnak-e házaink a jövőben is? És mi magunk vajon megleszünk-e még? Mit tettünk, amikor e földet elszakítottuk napjától? Merre halad most? Mi hová tartunk? Minden naptól egyre távolodunk? Nem zuhanunk egyenesen előre? Vagy hátra vagy oldalt vagy minden irányba? Van-e még fönt, és lent van-e? Nem a végtelen semmiben bolyongunk? Nem érezzük az üres tér borzongató fuvalatát? Vajon nem lett-e hidegebb? Nem jön-e közelebb és mindegyre közelebb az éj? Nem kell-e lámpást gyújtanunk fényes délelőtt? Nem halljuk tán az Istent temető sírásók ricsaját? Nem érezzük-e az isteni rothadás szagát? – elrohadnak az istenek is! Isten halott! Halott is marad! És mi öltük meg őt! Mivel vigasztaljuk magunkat mi, minden gyilkosok gyilkosai? A világ eleddig legszentebbje és leghatalmasabbja elvérzett késszúrásainktól – ki törli le rólunk a vérét? Milyen vízzel mossuk le magunkról? Miféle vezeklést, milyen szent játékot találunk ki önmagunknak? E tett nagysága nem túlságosan nagy hozzánk képest? Nem kell-e istenné lennünk nekünk is, hogy méltónak mutakozzunk e tett nagyságára? Ennél nagyobb tett nem létezett soha – és aki e tett után születik, az éppen e tett révén magasabb rendű történelemhez tartozik majd, mint az előző volt!” – Az *örült* most elhallgatott és megint hallgatóira nézett: ők szintén hallgattak és idegen tekintettel bámulták őt. Végül a földhöz vágta a lámpást, hogy az menten kialudt és ezer darabra tört. „Túl korán jövök – mondotta –, még nincs itt az én időm. Még útban van ez az iszonytató esemény, még vándorol – még nem jutott el az emberek fülébe. A mennydörgésnek és a villámlásnak időre van szüksége, a csillagok fényének időre van szükségük, a tetteknek időre van szükségük, még elkövetésük után is, hogy meglássák és meghallják őket az emberek. Ez a tett még sokkal messzebb van tőlük, mint a legtávolabbi csillagok – és mégis ugyanazt tették meg!” – Beszélik még, hogy az *örült* azon a napon különféle templomokba tolakodott be és rázendített *Requiem aeternam deo*-jára (örök nyugalommal istennek – *A ford.*). Amikor kivezették és felelősségre vonták, egyre csak azt hajtogatta: „Ugyan mi egyebek ezek a templomok, ha nem Isten kriptái és síremlékei?” (Friedrich Nietzsche: *Vidám tudomány. Aforizmák. 125. aforizma. Az örült.*)

és rázendített Requiem aeternam deo-jára. (Örök nyugodalmat Istennek! (DFAI megjegyzése)). Amikor kivezették és felelősségre vonták, egyre csak azt hajtogatta: „Ugyan mi egyebek ezek a templomok, ha nem Isten kriptái és síremlékei?””¹⁰

Az Istenben való hit elvesztésének következményeit Nietzsche világosan látta, s világosan meg is fogalmazta, akárcsak később – igaz valamelyest más megközelítésben – Heidegger. Hosszú idő kellett számomra annak felismeréséig, hogy a – legszélesebb értelemben vett liberalizmus – sajátos módon, éppen azáltal, hogy egyetlen ideológia primátusát sem ismeri el, a maga eszmerendszerét ruházza fel lényegében ezzel a kivételes, kitüntetett szereppel, miközben tagadja más – általa elvetett ideológiák – primátusra való igényét.

Úgy gondoltam, s úgy gondolom mai is, hogy a mérték, a mihez való igazodás elvesztése negatív hatással bír összességében mind az egyén, mind az emberek, a társadalom, az emberiség egészének fejlődésre nézve.

Persze nemcsak általánosságban érdekeltek mindezek a kérdések. A teológiai értelemben vett bűnnel, a gonoszság mibenlétével összefüggő, a rossz világban való jelenlétével kapcsolatos kérdések arra is késztettek, hogy önmagamra vonatkoztatva is feltegyem ezeket a kérdéseket. Az ember persze nem lehet önmaga bírója, hiszen bizonyosan elfogult magával szemben, még akkor is, ha deklarálta a tárgyilagosságra, a dolgok elfogulatlan megítélésére törekszik. Nem gondolom tehát, hogy önmagam megítélése tárgyilagosa, a kívülállók bizonyosan tárgyilagosaabban ítélnék meg személyemet. De az ember mégis „ítéletet mond magáról”, még ha ezt az „ítéletet”, vagy pontosabban fogalmazva „megítélést” az esetek többségében nem is tárja a „külvilág” elé. Természetesen magamról is „megvolt”, „megvan” a magam véleménye, amit persze csak ritkán, s akkor sem teljes egészében nyilvánítottam, nyilvánítok ki másoknak.

A katolikus egyház világosan megjelöli azokat a jellembeli tulajdonságokat, amelyek hajlamossá teszik az embert arra, hogy a tízparancsolatban rögzített bűnöket elkövesse. Bár ezek a jellembeli tulajdonságok „hét főbűn” néven kerültek megjelölésre, s így élnek a köztudatban is, teológiai értelemben mindezek még nem bűnök önmagukban, hanem az ember természetes, még ha nem is gonosz ösztönösségei (concupiscentia), kívánságai. Amelyek persze hajlamosítanak a bűnre. Akkor persze, ha mindezek a kívánságok nincsenek alávetve az ember személyes-erkölcsi döntésének. Sorra véve, az egyébként lélektani és mélylélektani szempontból sok évezredek tapasztalatot sűrítő, s ebből következően mélyen megalapozott kategorizálást, a „főbűnöket”, meg kellett állapítanom, hogy inkább kisebbségben voltak azok a negatív „ösztönösségek”, amelyek vonatkozásában nem éreztem magam mélyen és negatív módon érintettnek. Talán csak a kevélység (*superbia*), a fősვნénység (*avaritia*), az irigység (*invidia*) és a jóra való restség (*acedia*) vonatkozásában ítélt meg magam úgy, hogy (talán), nem vagyok igazán érintett negatív módon. Mindezek között (talán) a kevélység és az irigység vonatkozásban éreztem, érzem azt, hogy ezek a negatív ösztönösségek nem jellemzők rám.

Úgy gondolom, hogy (talán) többé-kevésbé tárgyilagosa látom, láttam és ítélt meg magam másokkal, más élethelyzetekkel való összevetésben, s ezen összevetések – az esetek abszolút többségében – azzal a konklúzióval zárultak számomra, hogy tudásban, képességekben, erkölcsi vonatkozásban, rátermettségben, az élet különböző területein való

¹⁰ Friedrich Nietzsche: Vidám tudomány. Aforizmák. 125. aforizma. Az őrült.

teljesítményben messze elmaradok mások mögött, s ebből következően semmi alapja nincs egy olyan önértékelésnek esetemben, amely könnyen kevélységet eredményezne. Az irigység érzését soha – a szó legszorosabb értelmében véve – soha nem éreztem, nem tapasztaltam meg, pedig – sokak szerint ez – a legőszintébb megnyilatkozása az embernek. Nem irigyeltem soha senkit, és semmit senkitől. Talán túlságosan racionális világlátásom teljességgel értelmetlen és felesleges érzelmi viszonyulásnak tekintette mindig is az irigységet, amelyet világeletemben súlyos önértékelési, önbecsülési problémaként fogtam fel. Nem éreztem, és nem érzem magam fösvénynek sem, s a szűkebb és tágabb környezetem kinyilatkoztatott véleménye is megerősített ebben. Igaz a koldusoknak – az esetek többségében – nem adtam semmit. De ennek nem a fösvénységem volt az oka, hanem az a – sokszor ténszerűen igazolt – meggyőződés, hogy közönséges csalókról van szó. Nem tudom persze (egyáltalán nem vagyok erről meggyőződve), hogy vajon így ítéltetik-e majd meg e viselkedésem a dolgok végén is. A jóra való restség vonatkozásában már nem vagyok ennyire biztos, de úgy gondolom, hogy talán ebben a vonatkozásban sem érvényes a negatív megítélés rám nézve. A többi „főbűn” esetében azonban egyértelműen igen negatív módon ítélem meg magam, A „torkosság” (*gula*) és a bujaság (*luxuria*) esetében (amely két negatív ösztönösséget a magam kategorizálása szerint egy kategóriába sorolom) igen lehangoló az önmagamról alkotott vélemény. Soha, semmikor, semminek nem tudtam ellenállni. Mindig mindent és azonnal akartam, mindig azt mondogatva magamnak, hogy „*csak még ezt az egyet*”, s a „*csak még ezt az egyet*” fogadalmaknak soha nem volt vége, mert az egyik kimondása után már következett a következő. Mohó, végtelenül mohó, s ebben a vonatkozásban önző voltam mindig. Megettem saját családtagjaim elől is mindent, kikapkodtam hozzátartozóim tányérjából a legjobb, sokszor utolsó falatokat. Valami furcsa módon abszolút „elállított” volt bennem a mérték ebben a vonatkozásban, mert mindezeket az önző és mohó megnyilvánulásokat teljességgel jelentőség nélküli, s megbocsátható rossz tulajdonságnak tartottam, és ami a legrosszabb, lelkiismeret furdalást sem nagyon éreztem miattuk soha. Így ettem meg dobozzám csokoládét, fél rúd szalámit, s ittam újabb és újabb pohár borokat (és így tovább), s egy időben így voltam a másik nemmel való kapcsolatot illetően is. Úgy éreztem, hogy engem nem köt semmiféle szabály, „*nekem mindent szabad*”. Védelmemre csak annyit tudok felhozni, hogy soha, semmikor, senkinek semmit sem ígértem, nem próbáltam ezáltal előnyösebb helyzetbe kerülni. Furcsa – számomra is teljesen érthetetlen – módon azok a nők szerettek, és ragaszkodtak hozzám a legjobban, akiknek félreérthetetlenül egyértelműen megmondtam, hogy kapcsolatunknak nincsen semmiféle perspektívája. Nem értettem, és nem értem ezt ma sem. Később – már felnőtt fejjel, házasságban – ellenálltam a kísértéseknek, s azzal vigasztaltam, vagy inkább nyugtattam magam, hogy mindezzel majd jóváírhatom a korábbi igen sok, s bizonyosan „lajstromozott bűnömet”.

A legsúlyosabb negatív tulajdonságomnak azonban a haragot tartom. Nem a lélektani értelemben vett „hirtelen felindulásról”, vagy érzelmileg agitált állapotban való viselkedésről van szó. Ez a legkevésbé sem jellemző rám. A harag jelentkezése esetemben nem az érzelmileg felindult lelkiállapotokhoz kötődik. Sokkal súlyosabb a helyzet, mert a haragot racionális meggyőződés váltja ki bennem. Sőt az esetek többségében, talán abszolút többségében, soha nem konkrét személyek, azok viselkedése a haragom tárgyai (magától értetődően persze erre is volt nem kevés példa), hanem inkább viselkedések, emberi megnyilvánulások, „politikák”. Példaképpen a különféle terrorista merényletek elkövetőivel szemben (beleértve ezek közé a demokráciák által szabadságharcosoknak tekintett terroristákat is) – akiknek fedett tevékenysége minden racionalitást nélkülöző módon teljességgel ártatlan emberek ellen irányul – mérhetetlen haragot, sőt nem is haragot, hanem fanatikus gyűlöletet éreztem és érzek. Ez a gyűlöletem nem egyik pillanatról a másik

pillanatra való, hanem lényem legmélyebb rétegeiben gyökeredzik. Ebből következően nem múló haragról van szó, fanatikus gyűlöletben úgy érzem, mindenféle érzelmi felindultság nélkül is képes lennék arra, hogy az elképzelhető legbrutálisabb módon lépjek fel mindezekkel az „erőkkel”, mindezzel a viselkedésmóddal szemben. Hangsúlyozottan: az elképzelhető legbrutálisabb módon. Bármikor, a legbékésebb reggeli ébredés után is. Tudom, pontosan tudom, érzem, hogy ez nagyon veszélyes tulajdonsága lényemnek. Ez nem harag érzése, ez fanatikus, végsőkéig racionális fanatikus gyűlölet. Amely – remélhető módon – soha nem jut abba a helyzetbe, hogy konkrét cselekedetekre ösztönözzön. Remélem, hogy a racionális énem soha, semmilyen körülmények között nem ad zöld utat ezeknek a cselekvéseimet motiváló érzéseknek a szabadjára engedésére. Szerencsére van családom, akik iránt felelősséggel tartozok, s szerencsére (eddig legalábbis) nem kerültem olyan helyzetbe, amelyben személyes érintettségem lett volna. De tudom, hogy ezek a szörnyű érzések és hajlandóságok ott szunnyadnak lényem legmélyén, s jelen vannak a legbékésebb pillanatokban is, „valahol mélyen”. Persze az ilyen érzéseket nemcsak a szélsőségesen gonosz emberi megnyilvánulások generálják bennem. A legszörnyűbb emberi gonoszság kendőzetlen megnyilvánulásánál is visszataszítóbb számomra az utóbbi időkben oly kirívó módon megjelenő „álságosság”. Az olyan viselkedésformák, politikai és egyéb létszférákban való megnyilvánulások, amelyekben bizonyos erők, csoportok, egyének a maguk érdekeit a „jószág” és az „igazságosság” képében, annak álruhájába bújtatva jelenítik meg. Hangsúlyozottan a rossz és a gonosz jelenlétét az emberi lét alapvető és elidegeníthetetlen „velejárójának” tekintem. Az álságosság számomra azért esik még negatívabb megítélés alá, mert a rosszat és a gonoszt éppen az emberiség legnemesebb eszményeibe (példaképpen a liberalizmus eszményeibe) csomagoltan jelenítik meg, érvényesítik ezek a megnyilvánulások.

Messze jutottam e gondolatsorok révén Dürer „*A lovag, a halál és az ördög*” című metszetétől. De ez csak látszólag van így, mert valójában az e metszeten megjelenítettek bennem ezeket a gondolatokat, gondolatsorokat, kérdéseket, érzéseket generálják.

Ch00615: Dürer: "Szent Jeromos a dolgozósobájában"

A "*Szent Jeromos a dolgozósobájában*" című rézmetszet értelmezése már kevésbé problematikus. Igazán, legalábbis szerintem nincs is igazi "mélyebb" üzenete a műnek, amely mindennek ellenére mestermű. Szent Jeromos bibliafordító alakjának megjelenítése gyakori témája a korabeli művészetnek. A metszetnek inkább "hangulata" van számomra, inkább egyfajta életérzést, életvilágot közvetít, semmint valamilyen transzcendens tartalmat.

Albrecht Dürer: Szent Jeromos a cellában (1514)

Ch00616: Dürer: "Melancholia I"

A "*Melancholia I*" című igen híres rézmetszetről könyvtárnyi irodalom keletkezett. Ez a mű igazi mestermű, s nem csökken az érdeklődés iránta évszázadok óta. Egészen bizonyos

Albrecht Dürer: Melancolia I (1514)

mindez a mű értelmezésének homályosságából, az értelmezés nehézségéből következik. Jóllehet könyvtárnyi irodalom keletkezett a műről, s a különböző szaktudományok külön-külön megpróbálták "értelmezni" a művet, egységes és konszenzust élvező értelmezés ezen sem létezik. A titokzatosság, az értelmezés bizonytalanságából adódó sokértelműség lengi körül a Dürer kiemelkedő alkotását. Kétségkívül mindenkit *"megfog ez a mű"*, de kevés ember akad, aki igazán meg tudja fogalmazni, hogy mi is az e műben, ami *"megfogja az embert"*. E mestermű az első pillanattól kezdve elbűvölt és elbűvöl ma is. Többször elhatároztam, hogy valahonnan megszerzek egy nyomatot a csodás műről, s a dolgozószobámban kifüggesztem, de mindezidáig erre nem került sor. A legkülönbözőbb helyeken találkoztam e művel, számtalan elemzést olvastam róla. Olvastam Földényi F. László *"Melankólia"* című monográfiáját¹¹ is, amelyet 1992-ben, megjelenésének évében vásároltam meg. Erika dedikálta a művet számomra a szerzővel, ugyanis akkoriban gyakran megfordult Bara Marianné kalapszalonjában. Bara Marianné akkor a szerző felesége volt. Földényi F. László a következőket írja Dürer e művéről: *"Közismert Dürer Melankólia című rézkarc, amelynek témája a melankólia, összes ikonográfiai kellékével együtt, és amely nemcsak a reneszánsz kori melankóliának, hanem általában a melankóliának lett legnépszerűbb képi megjelenítése. Mégis a melankólia elsősorban téma ezen a képen; a látásmódot, a kép formaelvét nem a dűneri szkepszis határozza meg. A kép a melankóliáról "szól", de nem melankolikus; a szerkesztésmód, a kompozíció, a látásmód, amellyel művét elkészítette, arról árulkodik, hogy Dürer, aki egyébként hajlott a melankóliára, ebben az esetben nem melankolikus viszonyult témájához, hanem kívülállóként (mint igazi témát) szemlélte - tegyük hozzá, nagyon is bennfentes ismerőjeként a témának. Dürer képe olyan magabiztos látásmódról tanúskodik, amely, ha bemutatja is a melankólia számos ismertetőjegyét, egy ponton megtorpan. Valószínű, hogy a rézkarc műfaji határai parancsoltak megálljt, hiszen festményei a melankólia jóval bensőségebb ismeretéről árulkodnak. A melankólia megfelelő képi ábrázolásmódját máshol kell keresnünk. Ha Dürer a melankóliát tárgyként kezelte, akkor ismerünk legalább egy festményt, amelynek a melankólia egyidejűleg témája és formája, amelyen a melankolikus állapot nemcsak megjelenik, hanem – a perspektivikus, magabiztos látásmódot illető kétely miatt – maga az ábrázolásmód is melankolikus. Ez a festmény Jan van Eyck Giovanni Arnolfini és Giovanna Cenani házasságkötése című képe."*¹²

Az igazság az, hogy Földényi F. László meglehetősen terjedelmes monográfiájában sem adja értelmezését e műnek. Számomra sem igazán értelmezhető a mű. Mesterműnek tartom, gyönyörű műnek, de minden "titoktatossága" ellenére, számomra nem közvetít igazán mély gondolati tartalmat. Vagy legalábbis én, nem vagyok képes e gondolati tartalom megfogalmazására. Dürer kedvenc festőm, de – érdekes módon – legalábbis én, egyetlen művén sem érzek olyan átütő szellemiséget, mint amilyen például El Greco, vagy éppenséggel Caspar David Friedrich, vagy Csontváry-Kosztka Tivadar, vagy Gulácsy Lajos műveiből árad. Ez persze az én "értelmezésem" e művek rám gyakorolt hatása. Távol álljon tőlem, hogy mindebből az esetben megjelenő érzésből bármiféle általános érvényű megállapítást vonjak le. Sokat nézegettem Dürer madonna képeit, a *"Haller Madonna"*, a *"Királyok hódolata"*, a *"A Rózsakoszorú ünnep"*, a *"Madonna a boltív előtt"*, a *"Madonna a fekvő gyermekkel"*, a *"Madonna szegfűvel"*, a *"A körtét tartó Mária a gyermekkel"* című festményeket.

¹¹ Földényi F. László: Melankólia. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.

¹² Földényi F. László: Melankólia. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992., p.107.

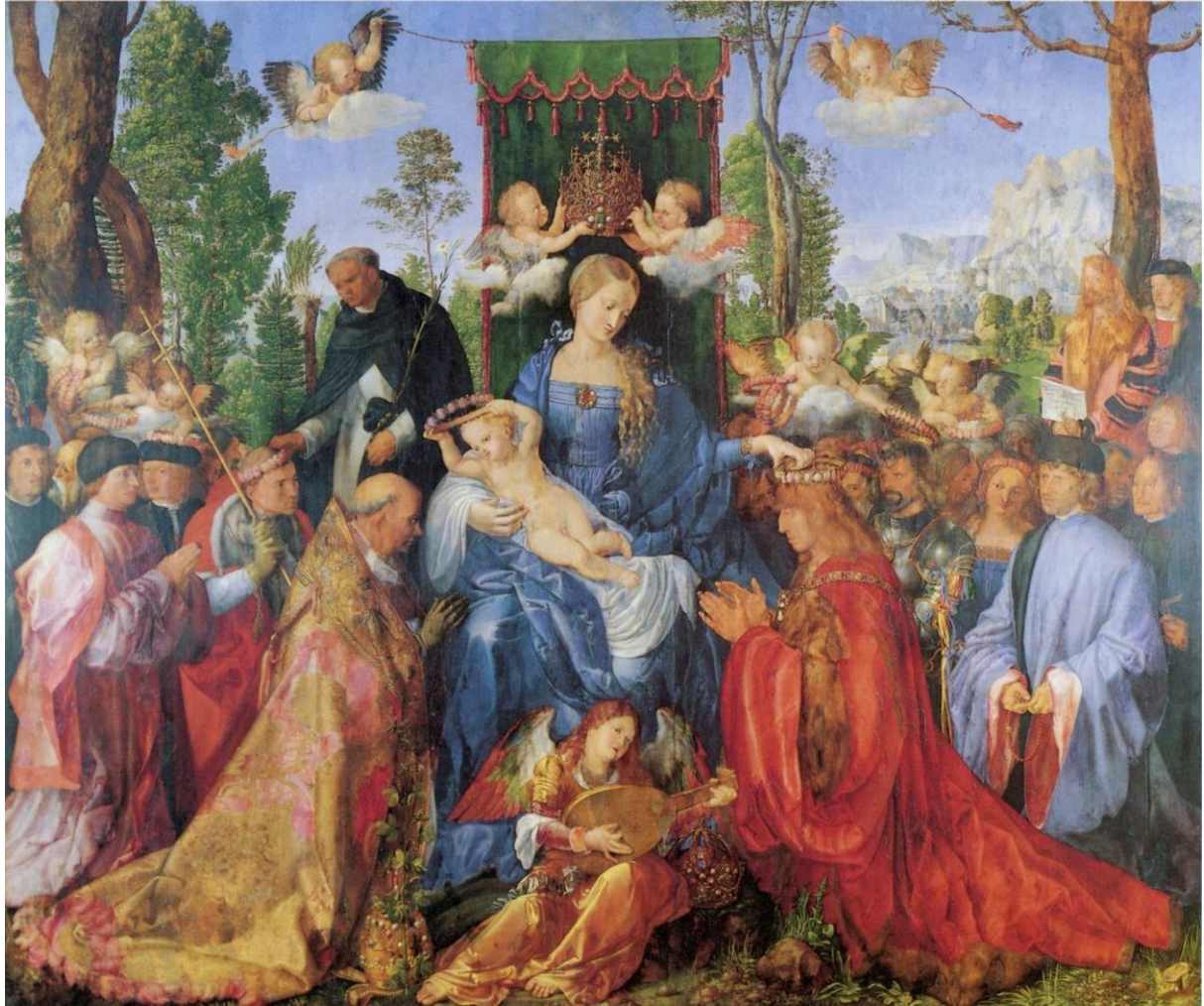
Jan van Eyck: Giovanni Arnolfini és Giovanna Cenani házasságkötése (1434)

Albrecht Dürer: Haller Madonna (1498 körül)

Albrecht Dürer: Királyok hódolata (1504)

Albrecht Dürer: Rosenkrantzfest (1506)

Albrecht Dürer: Madonna a boltív előtt I. (1510)

Albrecht Dürer: Madonna vor dem Mauerbogen (1507 körül)

Albrecht Dürer: Madonna a fekvő gyermekkel (1512)

Albrecht Dürer: Madonna mit der Nelke (1516)

Albrecht Dürer: Maria mit dem Kind eine Birne haltend (1526)

Az ezeken a képeken megfestett Istenanya "földi lény", nem sugárzik belőle semmi transzcendencia. Mária mindezekben a képeken hús-vér ember, szemben El Greco madonnáival, amelyek mindegyike "földöntúli lény". Talán az egyetlen kivétel Dürer "*Imádkozó Mária*" (Berlin, Gemäldegalerie) című festménye, amelyen Mária szeméből sugárzik, kiolvasható az, "érezhető az", hogy őszinte, mély hittel, bizakodással és kérőn tekint az ég felé. Nekem ez a kép tetszik legjobban Dürer festményei közül. Persze portréit is csodálatosnak tartom, éppen úgy mint El Greco portréit.

Albrecht Dürer: Betende Maria (1518)

Ch00617: Dürer: "Apocalypsis cum figuris" ("Apokalypse")

Albrecht Dürer "főműve" számomra azonban az "Apocalypsis cum figuris" ("Apokalypse") fametszet sorozat. A mű – már a címénél, témájánál fogva is – felkeltette az érdeklődésemet. Arra azonban már nem emlékszem, hogy hol, és mikor láttam először e fametszeteket. Annyi azonban bizonyos, hogy középiskolás koromban már ismertem e művet, s az nagyon tetszett nekem. E híres fametszet sorozattal aztán 1991-ben találkoztam ismét. Abban az évben, a feljegyzéseim szerint szeptemberben jártam a Szépművészeti Múzeumban. Itt bukkantam rá a múzeum egy nem sokkal korábban megjelentetett hasonmás kiadványára, amely Dürer fametszet sorozatát tartalmazta. A művet azonnal megvásároltam. Megvásároltam ugyanakkor egy másik – igaz kevésbé ismert, s Dürer műveinek művészi értékével össze nem mérhető – hasonmás kiadványt is, aminek "*Biblia Sacra Tabulis Illustrata ab Iulio Schnorr A Carolsfeld. Adscripti sunt loci S.S. sermone hebraico vel graeco, latino, italico, gallico, lusitano, bohemico, polonico, germanico, britannico, batavo, danico, suedico hungarica expressi.*" volt a címe. Ez a kiadvány igen nagyszámú rézkarcot tartalmazott, amelyek különböző bibliai történeteket jelenítettek meg, mind az Ószövetségből, mind az Újszövetségből. S megvásároltam Rembrandt összes bibliai tárgyú rézkarcainak hasonmás kiadását is. Már akkor – a kiadványok megvásárlásakor, ott a múzeumban – elhatároztam, hogy a Dürer fametszet sorozat képeit, s a másik két gyűjteményből a nekem tetsző metszeteket bekereteztetem, s az újonnan elkészült lakásunkban a falakat díszítem velük. Így is tettem. Erika ugyan nagyon nem rajongott ezen elképzelésemért, de végül is beletörődött. Túlságosan komornak tartotta ezeket a bibliai tárgyú képeket. A kiválasztott képeket a Tanács körúton kereteztettük. Alig akarták elhinni, hogy magánszemély részére történik a megrendelés, mert legalább száztíz képet kereteztettünk be akkor. "*Mekkora lakás az, amibe ennyi kép elfér?*" – kérdezték hitetlenkedve. Jó egy hónapot vett igénybe a képek keretezése. Nemcsak rézmetszeteket és fametszeteket kereteztettünk be akkor, egységes stílusban, hanem például két óriási, igen részletes csillagászati térképet is, amelyek az északi és a déli félgömb csillagainak helyzetét mutatták. Ez később a felső dolgozószobámban került elhelyezésre. De bekereteztettünk különféle okleveleket, kitüntetések is, példának okáért azt az okiratot, amely bizonyította, hogy átléptem az északi sarkkört, hogy megmásztam a Kínai Nagy Falat, hogy meglátogattuk Erikával a Szent Sírt, vagy például azt az oklevelet, amelyet Mikko Alameri finn barátomtól kaptam, aki tanúsította, hogy "szauna lovaggá" ütöttek egy igazi finn szaunában. De bekeretezésre kerültek a finn államvasúti részvényeim is, amiket szintén tőle kaptam, majd később egy, a Hawai-szigetekről hozott térkép is. Egy házaspár segítségével egy hétvégén tettük fel az összes képet a lakásunk hófehér falaira. Egy teljes napon át dolgoztunk négyen e feladaton. Dürer "Apokalipszis" fametszet sorozata a nagy, galériás nappaliba került. A nagy nappalinak az első részén, a teraszra néző ablaksor határozta meg a képek elhelyezésének magasságát. A galériás részen, az ablaksor felett helyeztük el e képeket, emiatt azok jó három méter magason kerültek elhelyezésre (a képek alsó pereme volt majd három méter magasan (a galériás nagy nappali egyes részein hat méter volt a belmagasság). Hauser Bea gobelinművésznő és férje, Nyíredi Géza érsekbész akkoriban gyakran vendégeskedtek nálunk. Amikor meglátta Bea a képek elhelyezését, rögtön kijelentette, hogy az nagyon rossz, hogy egyszerűen "abszurd". Bizonyosan igaza volt, ezt én is tudtam, de azért nem változtattam a képek elhelyezésén. A tizenöt metszet mindenesetre a nagy nappali galériás részén, négy oldalfalon került elhelyezésre. Rengeteget mulattunk, táncoltunk e képek "alatt". Amikor az összes kép a helyére került, Erika megjegyezte, hogy az egész lakás úgy néz ki, mint egy vidéki parókia, a hófehér falakkal, s a mély dióbarnára pácolt keretekkel bíró képekkel. Ebben is volt némi igazság. A történethez még az tartozik hozzá, hogy a második házunkban – sajnálatos módon – a mérhetetlen sok kép közül egy sem került falra, jöllehet az

Albrecht Dürer: Apocalypsis cum Figuris

Albrecht Dürer: Apocalypsis cum Figuris | 1. Szent János Evangélista mártíromsága

Albrecht Dürer: Apocalypsis cum Figuris | 2. Szent János látomása Krisztusról és a hét gyertyáról

Albrecht Dürer: Apocalypsis cum Figuris | 3. Szent János és a huszonnégvén a mennyben

Albrecht Dürer: Apocalypse cum Figuris | 4. Az Apokalipszis négy lovasa

Albrecht Dürer: Apocalypsis cum Figuris | 5. Az ötödik és a hatodik pecsét felnyitása

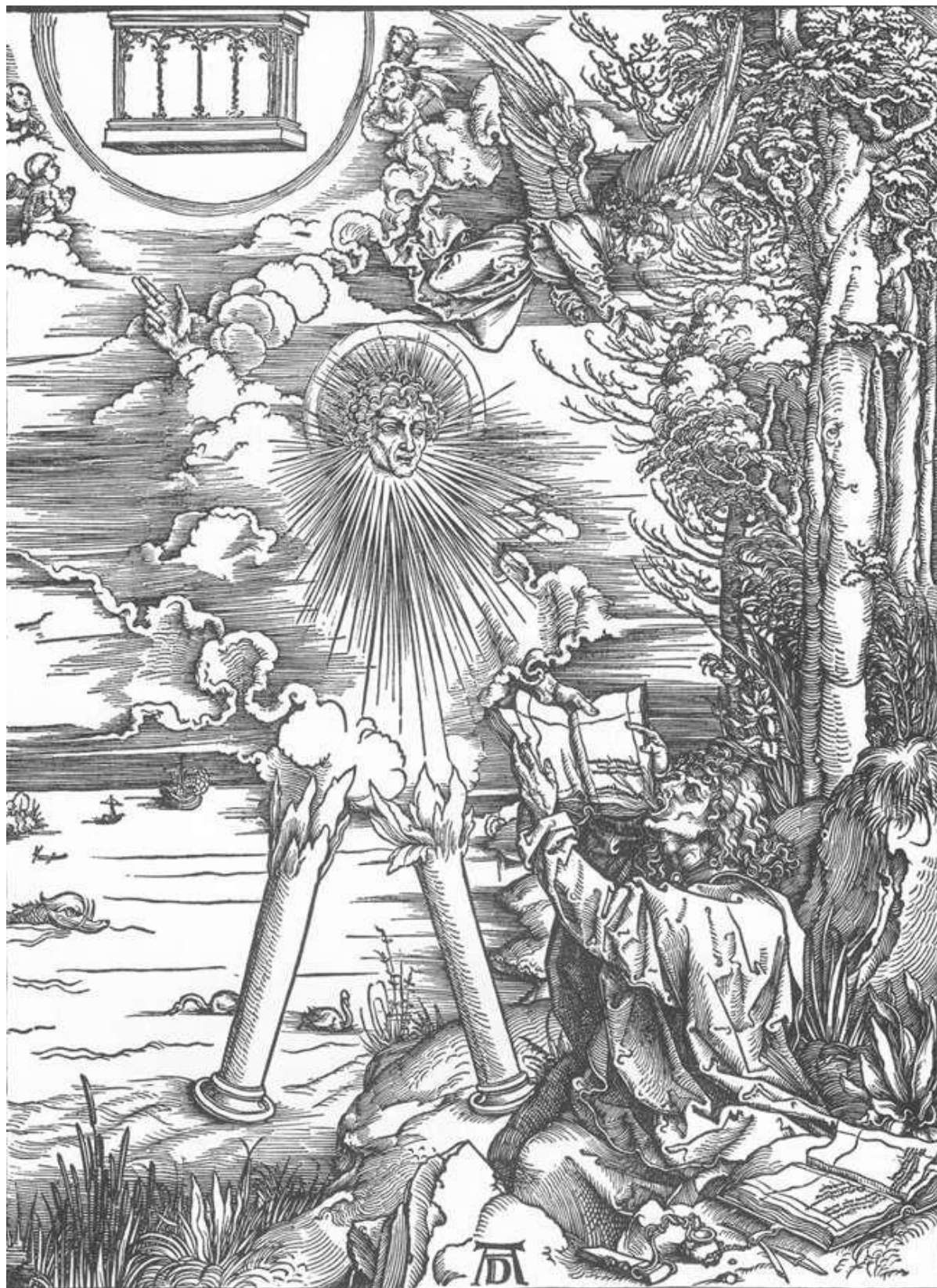
Albrecht Dürer: Apocalypse cum Figuris | 6. Négy angyal feltartóztatja a szelet és a kiválasztottaknak énekelnek

Albrecht Dürer: Apocalypsis cum Figuris | 7. Az angyalok megkapják a hét harsonát

Albrecht Dürer: Apocalypsis cum Figuris | 8. Harcoló angyalok

Albrecht Dürer: Apocalypsis cum Figuris | 9. Szent János lenyeli a könyvet

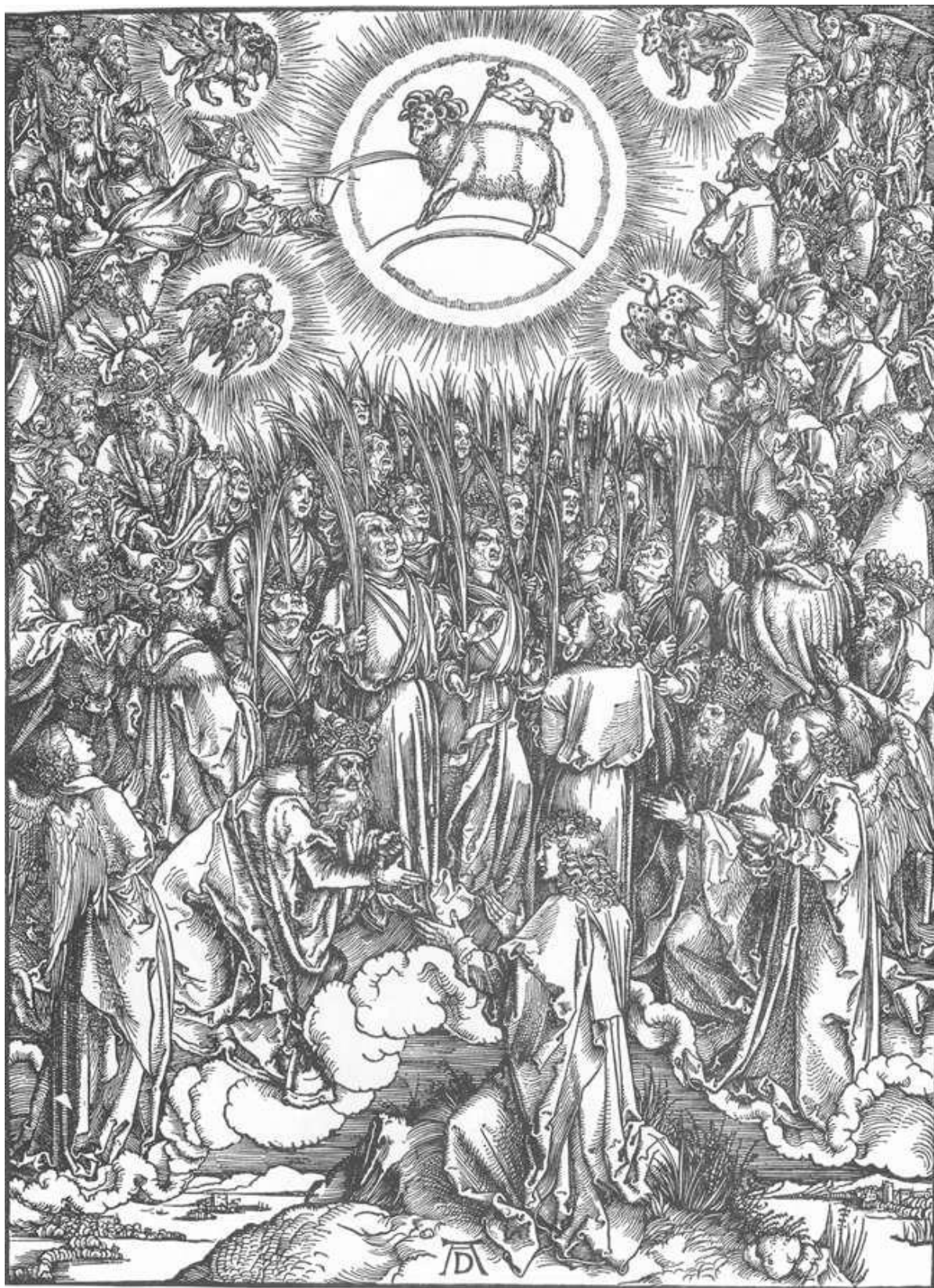
Albrecht Dürer: Apocalypsis cum Figuris | 10. A napba öltözött asszony és a hétfejű sárkány

Albrecht Dürer: Apocalypsis cum Figuris | 11. Szent Mihály és a sárkány küzdelme

Albrecht Dürer: Apocalypsis cum Figuris | 12. A tengeri szörny és a szarvas fenevad

Albrecht Dürer: Apocalypse cum Figuris | 13. A bárány imádása és a kiválasztottak himnusza

Albrecht Dürer: Apocalypsis cum Figuris | 14. Parázna Babilon

Albrecht Dürer: Apocalypse cum Figuris | 15. Angyal a feneketlen pokol kulcsával

új házunk nagyobb, mint a régi. Ennek az az oka, hogy míg a régi házunkban a tölgyfa lépcsők és korlátok mélybarna diópácolásúak voltak, addig az új házunkban világosra pácoltak a tölgylépcsők és korlátok. Ennek Erika nagyon örült, s nem engedte, hogy ismét komorrá hangolják e képek a lakást.

Ch00618: Szent János: Jelenések Könyve

János "*Jelenések könyvé*"-t nem sokkal azután olvastam, hogy megvásároltam a Bibliát. Első olvasatra nagyon nem tetszett. Pedig kíváncsi voltam e bibliai könyvre. Édesanyám sokszor mesélte, hogy az ő Nagyanyja azt mondotta, hogyha azok az események bekövetkeznek, amelyekről ott írnak, akkor elközelgett a világvége. Olyakat is mondott, hogy ha az emberek "üvegcipőben" kezdenek járni, akkor elközelgett az ítélet. Érdekelt hát, hogy melyek azok az események, amelyek a világvégét hirdetik. A Biblia utolsó könyvének az elolvasása azonban csalódást okozott. Nem tetszett a mű, sem annak tartalma, sem annak nyelvezete. Nem értettem a szimbolikáját, összességében a jelenéseket inkább valamiféle lázalomnak éreztem, semmint Isten önközlésének. Nem értettem, hogyan kanonizálhatták ezt a könyvet? Később több művet, így Gál Ferenc témával foglalkozó műveit¹³, illetve dr. Bolberitz Pál könyvét¹⁴ elolvastam a Jelenések könyve értelmezéséről. De igazán nem lettem okosabb e könyvek által, pontosabban ezen könyvek magyarázatai ellenére sem fogadtam szívembe e könyvet. De nem voltam egyedül ezzel a véleményemmel. A középkor számos nagy teológusa is hasonlóképpen vélekedett. "*Luther nem akart róla tudni. „Én sem apostolinak, sem prófétainak nem tartom”, mondja. „...Lelkem nem talál nyugtot ebben az iratban. Én azon könyvekhez tartom magam, amelyek Krisztust tisztán és világosan ábrázolják.” És: „Végül Krisztus ebben sem tanítva, sem elismerve nincs.” Zwingli egyértelműen elutasította: "Az apokalipszis számunkra jelentéktelen, mert nem bibliai irat. ...Az apokalipszisnek sem a nyelvezete, sem a szelleme nem Jánosé. Hogyha úgy akarom, a valódiságát tagadhatom." A Jelenések könyve elleni ellenvetések fő oka folyvást azok érthetlensége volt. Hieronymus azt mondja, az apokalipszisnek éppen olyan sok a titka, ahány szava van. Egy kétségbeesett tudós egyszer azt mondta a Jelenésekről, hogy vagy már örültek vagyunk, hogyha tanulmányozzuk, vagy pedig azzá leszünk."*¹⁵

Később többször nekifutottam az olvasásának, de mire a végére értem, csak korábbi véleményemet láttam megerősítve. Persze idővel egyes részeit jobban elfogadtam, de összességében ma is igen távol áll tőlem ez a mű. Bizonyosan nem értem. Csak homályos elképzeléseim vannak róla. Azon azonban csodálkoztam, hogy Szent János evangélista és apostol e nagy műve – ismereteim szerint – nem túl sok irodalmi művészt ihletett. Dürert azonban megihlette, s ebből keletkezett e csodálatos alkotás.

Az "*Apocalypse cum figuris*" című művét Dürer 1498-ban publikálta. A "könyvként" megjelentetett nagy mű 15 nagyformátumú fametszeten jeleníti meg János "*Jelenések*

¹³ Gál Ferenc: Az örök élet reménye. Szent István Társulat. Budapest, 1974., Gál Ferenc: jelenések könyve. Agapé Kiadó, Budapest, 1994., Gál Ferenc: Idő az örökkévalóságban. szent istván Társulat, Budapest, 1964.

¹⁴ Dr. Bolberitz Pál: Aquinói Szent Tamás filozófiája és teológiája. Ecclesia Kiadó, Budapest, 1997.

¹⁵ Jelenések könyvének gyülekezeti magyarázata. Elhangzott az Órbottyáni Baptista Gyülekezetben. Készítette és elmondta: Papp János., p.2.

könyvé"-nek különböző részeit. Ezen mű által lett Dürer német földön, s külföldön egyaránt ismert, és elismert művész. Dürer Szent János apostol látomásait 15 fametszetben foglalta össze. Az egyes metszetek címe a következő: 1. *Szent János Evangélista mártíromsága*; 2. *Szent János látomása Krisztusról és a hét gyertyáról*; 3. *Szent János és a huszonnégy vén a mennyben*; 4. *Az Apokalipszis négy lovasa*; 5. *Az ötödik és a hatodik pecsét felnyitása*; 6. *Négy angyal feltartóztatja a szelet és a kiválasztottaknak énekelnek*; 7. *Az angyalok megkapják a hét harsonát*; 8. *Harcoló angyalok*; 9. *Szent János lenyeli a könyvet*; 10. *A napba öltözött asszony és a hétfejű sárkány*; 11. *Szent Mihály és a sárkány küzdelme*; 12. *A tengeri szörny és a szarvas fenevad*; 13. *A bárány imádása és a kiválasztottak himnusza*; 14. *Parázna Babilon*; 15. *Angyal a feneketlen pokol kulcsával*.

Ch00619: Dürer: "Az Apokalipszis négy lovasa"

Dürer metszetei lenyűgöztek. Hosszan nézegettem a bekeretezett fametszeteket, amikor hazahoztuk őket, s később is jó érzéssel töltött el, hogy a házamban vannak. Valahogy magamhoz tartozónak éreztem őket. Igen sokszor emeltem e magasan függő képekre a tekintetemet. Elbűvölt az egyes témák megjelenítése. Néhány metszet különösen tetszett. Így természetesen a metszetek közül a leghíresebb, az *"Az Apokalipszis négy lovasa"*. Jól emlékszem a megfelelő bibliai részre, ahol a végidők lovasai említésre kerülnek. *"És látám, és imé vala ott egy fehér ló, és annak, a ki azon ül vala, kezében van kézíve, és adaték neki korona, és kijöve mint diadalmas, és hogy azután is diadalmat venne."* (Jel 6,2). A második lovasról való jövendölés a következőképpen hangzik: *"És eljőve más veres ló, és a ki azon ül vala, adaték annak oly hatalom, hogy a békességet elvenné a földről, hogy az emberek egymást megöljék, és adaték annak egy nagy fegyver."* (Jel 6,4) A harmadik lovasról szóló rész volt a legkevésbé érthető számomra. Ez a következőképpen hangzik: *"Láttám azért; és imé vala ott egy fekete ló, és annak a ki azon ül vala, kezében vala a mérték. És hallék a négy lelkes állatok között szózatot, mely ezt mondja vala: A búzának mérczéje egy dénár pénzen, és az árpának három mérczéje egy dénár pénzen; de a bort és az olajt ne bántsad."* Végül a negyedik lovasról a következők olvashatók Szent János könyvében: *"És látám, és imé vala ott sárgaszínű ló, és a ki rajta ül vala, annak a neve a halál, és a pokol követi vala azt; és adaték azoknak hatalom a földnek negyed részén, hogy fegyverrel és éhséggel, halállal, és a földnek fenevadai által ölnének."* (Jel 6,8) Az igazságot megvallva a szöveget magam erejéből nem tudtam értelmezni. Később aztán persze több könyvet olvastam a biblia e különös részéről, s azok alapján valamelyest megértettem az idézett részekben mondottakat. Az általános értelmezés persze igen egyértelműen foglal állást abban a kérdésben, hogy miről is van szó ezekben a rejtélyes mondatokban, de bennem felvetődött a gyanú, hogy honnan, minek alapján olyan biztosak abban, hogy mindez így és így van. Szó sincs persze arról, hogy kétségbe vonnám a bibliatudósok, a nálamnál összehasonlíthatatlanul nagyobb háttérismertekkel rendelkező teológusok álláspontját, de az értelmezés, akárhogyan is nézzük, csűrjük-csavarjuk, nem egyértelmű és világos. Legalábbis számomra nem az. Dürer metszetén mindenestre impozáns a négy lovas megjelenítése, akik valóban megállíthatatlannak, mindent elsöprőnek tűnnek, s pontosan kifejezik azt az elgondolást, félelemmel teli látomást, amelyet a jámbor bibliaolvasók e részeket olvasván maguk elé képzelnek. Dürer metszete időtlen általánosságban és aktualitással jeleníti meg a világon megjelenő és egyre inkább tért nyerő gonoszt, az állandó harcot és küzdelmet, a romlást és pusztulást.

Ch00620: Dürer: „Az ötödik és a hatodik pecsét felnyitása”, „A hét angyal a harsonával”, „Az angyalok harca”

Emlékszem arra, hogy milyen sokat nézegettem „Az ötödik és a hatodik pecsét felnyitása”, „A hét angyal a harsonával” valamint „Az angyalok harca” című metszeteket. Ezek a fametszetek mind a világvége hangulatát, szörnyűségét idézték bennem. A Hűvösvölgyi Házunkban egy ideig a teraszra néző nagy ablakok előtti részen volt a dohányzóasztal a négy fotellel. Az ablakok parapet magassága mindössze harminc centiméter volt, így a nagy nappalit lényegében üvegfal választotta el a terasztól, csodálatos rálátást biztosítva ezáltal a nappaliból, az ablak előtt levő fotelekből a János-hegyre, a Nagy Hárs-hegyre és Kis Hárs-hegyre, valamint a tőlünk pontosan déli irányban látható Fazekas-hegyre. E fotelekből jól láthatók voltak az Dürer Apokalipszis sorozatának fametszetei. Számtalanszor néztem végig a naplementét a fotelok valamelyikében üldögélve. Mindig is nagyon kedveltem a napnyugta időszakát, amikor elcsendesül a nap, amikor véget ér a napi munka és küzdelem, amikor egy kicsit megpihen minden. A napnak azt az időszakát, amikor az ember már „túl van” a napi munkáján, feladatain. Amikor már megpihenhet egy kicsit. Amikor a napkorong fénye fokozatosan gyengül a látóhatár pereme felé közeledve, aztán megérinti az erdővel borított hegyek gerincét, majd szép lassan eltűnik a fák között, a hegyek mögött. Télen a Fazekas-hegy gerince mögött bukott a nap a látóhatár pereme alá, állandóan változó színekben pompázva. Különös érzés fogott el mindig, amikor az utolsó vékony fénysugár is kialudt, s már semmi sem mutatta azt, hogy korábban arra járt a nap. Különös, misztikus hangulat, érzés töltött el mindig a nap fényének eltűnésekor. Sokszor gondoltam arra, hogy mi lenne, ha másnap nem kelne fel a nap, ha örökre sötétség borulna a földre? A nap eltűnését valahogy a világvége eljövételével kapcsoltam össze. Sokszor pillantottam Dürer metszeteire az egyre erősödő szürkületben, amikor a sötétség csendben szétterült a tájon, amikor színét veszítette lassan a világ, amikor a közeledő este és éjszaka új fényekbe, a sötétség fényeibe öltöztette fokozatosan a világot. Eszembe jutottak ilyenkor a Jelenések Könyvének sokszor olvasott sorai:

*„És mikor felnyitotta az ötödik pecsétet, látám az oltár alatt azoknak lelkeit, a kik megölettek az Istennek beszédéért és a bizonyásgtételért, a melyet kaptak.
És kiáltának nagy szóval, mondván: Uram, te szent és igaz, meddig nem ítélsz még, és nem állasz bosszút a mi vérünkért azokon, a kik a földön laknak?
Akkor adatának azoknak egyenként fehér ruhák; és mondaték nékik, hogy még egy kevés ideig nyugodjanak, a míg beteljesedik mind az ő szolgatársaiknak, mind az ő atyjokfiainak száma, a kiknek meg kell öletniök, a mint ők is megölettek.
Azután látám, mikor a hatodik pecsétet felnyitotta, és ímé nagy földindulás lőn, és a nap feketévé lőn mint a szőrzsák, és a hold egészen olyan lőn, mint a vér;
És az ég csillagai a földre hullának, miképen a fügefafa hullatja éretlen gyümölcseit, mikor nagy szél rázza. És az ég eltakarodék, mint mikor a papírtekercset összegöngyölítik; és minden hegy és sziget helyéből elmozdították.
És a földnek királyai és a fejedelmek és a gazdagok és a vezérek és a hatalmasak, és minden szolga és minden szabad, elrejték magokat a barlangokba és a hegyeknek kőszikláiba;
És mondanak a hegyeknek és a kőszikláknak: Essetek mi reánk és rejtsetek el minket, annak színe elől, a ki a királyiszekben ül, és a Bárány haragjától:
Mert eljött az ő haragjának ama nagy napja; és ki állhat meg?” (Jel: 6,9 – 6,17)*

Dürer szó szerint jelenítette meg János látomását. A metszet felső részén angyalok öltöztetik fehér ruhába a megöltek lelkeit, míg a kép alsó részében a Nap és Hold alatt a halálra rémült emberek menekülnek az elközelgett világvége elől. Királyok, fejedelmek, vezérek, püspökök keresnek menedéket az ítélet elől az erdők, hegyek sziklái között. De a rémült arcokról leolvasható, hogy mindannyian tisztában vannak azzal, hogy nincs menekvés az Úr haragja elől. „*A hét angyal a harsonával*” című metszet még kézzelfoghatóbban jeleníti meg a végidők szörnyűségeit. A trombiták megfúvásakor jégeső és tűz zúdul a földre, vér patakszik mindenütt, a hajók a tengeren elpusztulnak, a vészmadár huhogja a pusztulást. „*Az angyalok harca*” című metszet a bosszúálló angyalok működését jeleníti meg: „*Eloldaték azért a négy angyal, a ki el vala készítve az órára és napra és hónapra és esztendőre, hogy megölje az emberek harmadrészét.*” (Jel: 9,15) Dürer e metszetei mindig lenyűgöznek, s valami furcsa borzadással töltenek el, jóllehet számomra a végítélet soha nem ebben a formában jelenik meg. Mindig úgy gondoltam, hogy nem külső erők okozzák az emberiség vesztét, hanem maga az emberiség teremt olyan helyzetet, helyzeteket, amelyek végül is a pusztulását okozzák. Ebben az értelemben tehát az emberiség maga okozza vesztét, a környezetének tönkretételével, a háborúk által. A végidőkre, a világvégre vonatkozó, a bulvársajtó által beharangozott jóslatokat mindig megmosolyogtam. Így a 2012. december 21-ére jósolt, a maja időszámítás alapján várt világvéget éppen úgy, mint azt az elméletet, mely szerint a Nibiru nevű bolygó pályája 2012-ben keresztezi a Föld pályáját, s ez kozmikus katasztrófához, a földi élet pusztulásához vezet, vagy éppenséggel a 2014. február 22-ére, a skandináv mitológia szerint jósolt világvéget, a Ragnarök bekövetkezését. A Ragnarökről sokat olvastam, s persze láttam Wagner *Istenek alkonya* című operáját. E történetet azonban különösen érdekesnek, s az eszkatológiák sorában egyedülállónak találtam, hiszen kevés olyan végidőkre vonatkozó elképzelés van, (ismereteim szerint nincs is más), amely szerint maguk az istenek, a világ legfőbb hatalmai is elpusztulnak a végső pusztulásban. A germán mitológia szerint az istenek maguk is pontosan előre tudják, hogy mi fog történni, hogy miképpen végződik sorsuk, hogy milyen történéseknek néznek elébe, s azt is tudják, hogy mindezen történések megakadályozása nem áll hatalmukban, ezek elkerülhetetlenül bekövetkeznek. Ebben a vonatkozásban is egyedülálló a germán mitológia végidőkre vonatkozó elképzelése. Olvastam olyan véleményeket is, melyek szerint a Ragnarök lényegét illetően a világegyetem hőhalálát, vagyis az entrópia állandó és megállíthatatlan növekedését, végül minden mozgás eltűnését, s így a világ végét szimbolizálja. Különösen érdekesnek tartottam ezt az elképzelést.

Ch00621: Utolsó ítélet, különítelet

Jóllehet a világvégre vonatkozó próféciaikat mindig megmosolyogtam, a végidőkre, az utolsó ítéletre, és főképpen a különítelekre vonatkozó teológiai elképzelések mindig különösen érdekelték. Az eszkatológia legizgalmasabb kérdései közé tartoztak számomra az utolsó ítélettel, s legfőképpen a különítelettel összefüggő elgondolások, elképzelések.

Dürer világvéget, az ítéletet megjelenítő fametszetei mindig elbűvöltek, és sokat tűnődtem azon, vajon Dürer szimbólumként fogja-e fel mindezeket a látomásokat, vagy pedig ténylegesen ilyen módon gondolja el az ítéletet? A középkori világkép nyilvánvalóan az utóbbi állítást teszi valószínűvé. De a kérdés tárgyilagos megítélésakor világosan kell látni azt, hogy sem mostanában, de korábban is, az egyházi tanítóhivatal lényegében semmit sem állított az ítélet körülményeiről. A tanítóhivatal, a hivatalos teológiai álláspont szerint semmit sem lehet tudni az ítéletről, ugyanúgy ahogy a pokolról, a mennyről sem. A Biblia valóban

semmit sem mond mindezekről a dolgokról, ami kevés konkrét állítás kiolvasható a szent szövegekből, azokat az egyház szimbólumként fogja fel. A különíteletről sincs szó a Bibliában. Bizonyos, hogy a szövegek többszöri olvasása ellenére felületes a tudásom, de én sem találtam erre vonatkozó részeket. Pedig ez a kérdés engem nagyon foglalkoztató kérdés, s összpontosított figyelemmel kutattam erre vonatkozó utalásokat, szövegrészeket a Bibliában. De nem találtam semmit. Dr. Előd István is megerősített ebben: *"A Szentírás sehol sem említi kifejezetten, hogy a végítéleten kívül részünk lesz egy másik, egyéni ítéletben. Csak annyit mond, hogy halálunk után rögtön jutalomban vagy büntetésben részesülünk. Ebből viszont logikusan következik, hogy már halálunk percében egyénileg is megítéltetünk, és ezen különítelemben dől el örök sorsunk."*... *A dúsgazdag és a szegény Lázár haláluk után rögtön elfoglalják kiérdemelt helyüket (Lk 16,22 - 23), a bűnbánó lator (Lk 23,43) és Júdás (ApCsel 7,56) szintén. Ide vehető Szent István vértanú imádsága és látomása (Apcsel 7,56), Szent Pál kívánsága (Fil 1,13), különösen pedig a Korintusiaknak írt második levél szavai. Ezek arról szólnak, hogy ezen a világon vándorként élünk, és távol járunk az Úrtól, de ha megválunk a testtől, hazajutunk az Úrhoz. Aztán így folytatja a levél írója: "Mindannyiunknak meg kell jelennünk Krisztus ítélőszéke előtt, hogy kiki megkapja, amit testi életében érdemelt, aszerint, hogy jót vagy rosszat tett-e" (2 Kor 5,6 - 10). A szövegösszefüggés eszerint a testtől való megválás és az ítélőszék előtt való megjelenés egyidőben történik."*¹⁶

Eltekintve attól, hogy számomra érthetetlen módon lényegében a platonista felfogás szerint beszél az idézett szövegrész a test és a lélek szétválásáról, az itt megfogalmazottakkal teljességgel egyetértek. Nem világos azonban számomra annak a kérdésnek a boncolgatása, hogy mi a viszonya a különítelestnek és a végítéletnek? Pedig a kortárs teológiában és korábban is, ez egy központi kérdés, amire igen eltérő válaszok léteznek. Különösen érthetetlen pedig az a kérdésfelvetés (számomra), amely a végítélet és a különítelest időbeli viszonyára utal. Számomra triviális, hogy a halállal az ember kilép a téridőbeli, anyagi világból, s ebben az idő nélküli világban értelmetlenség időbeli relációkra rákérdezni, ami csak az anyagi világ sajátja. Inkonzisztensnek tartom az Előd István könyvében írottakat abból a szempontból is, hogy (szerintem helyesen) megállapítja, hogy semmit sem lehet tudni az ítélet körülményeiről, hogyanjáról, ugyanakkor végül is megfogalmaz egyfajta elgondolást minderről.

„Az apokalipszis négy lovasa” metszet mellett *"A napba öltözött asszony és a hétfejű sárkány"*, *"Szent Mihály és a sárkány küzdelme"*, a *"Parázna Babilon"*, s *"Az angyal a feneketlen pokol kulcsaival"* metszetek tetszenek különösen.

Ch00622: Dürer: A séta (rézmetszet)

Dürer *"A séta"* című rézmetszetét először egy könyvben láttam, ott illusztrációként szerepelt. Nem emlékszem már a könyv címére, még témájára sem. Arra azonban igen, hogy nagyon megfogott Dürernek ez a rézmetszete. Később, az *"Albrecht Dürer fametszetei és rézmetszetei"* című albumban¹⁷ rátaláltam a képre. Elolvastam a Fenyő Iván írta bevezető tanulmányt, s az ott olvasottak csak megerősítették bennem mindazt az érzést, elgondolást, amelyet az első pillanatban kiváltott belőlem ez a mű. A rézmetszeten a művész egy ifjú párt

¹⁶ Dr. Előd István: Katolikus dogmatika. Második, bővített kiadás. Szent István Társulat, Budapest, 1983., p. 665.

¹⁷ Albrecht Dürer fametszetei és rézmetszetei. Összeállította és a bevezető tanulmányt írta Fenyő Iván. Magyar Helikon, 1971.

ábrázol. A két fiatal sétál valahol, mögöttük idilli táj látszik. A férfi szerelme, jegyese, vagy éppenséggel felesége felé fordul, s a kézmozdulatából ítélhetően valószínűleg azt mondja: "*Nézd, milyen szép ez a táj.*" Persze ez csak feltételezés, semmi sem bizonyítja, hogy a fiatal

B 94

F.P. 2092

Albrecht Dürer: A séta (Előkelő pár) (1496-97)

férfi ténylegesen ezt mondja. De annyi mindenesetre bizonyos, hogy a férfi hölgy felé forduló, kissé oldalt biccentett fejével, s a kézmozdulatával valamire felhívja a hölgy figyelmét. Tekintete a hölgyre irányul. A férfi fejtartása, s arca számomra valami nehezen megfogható, de jelenlévő szomorúságra utal. Dürer helyében bizonyosan a "*Múlandóság*", vagy "*Csendes Szomorúság*" címet adtam volna a műnek, mert az életerős, s reményekkel teli, az élet elő álló fiatal pár mögött, egy fa mögül a halál leselkedik, kezében a kimért, véges időre utaló homokórával. Sem a férfi, sem a hölgy nem látja a fa mögött megbúvó, őket leső halált. A rézmetszetet szemlélő számára azonban egyértelmű Dürer üzenete: a fa mögül leskelődő halál a fiatal pár létének, boldogságának fenyegetettségét szimbolizálja. A fiatal férfi és nő nem veszi észre a rájuk leskelődő halált, az azonban jelen van, vagy legalábbis a közelben van boldogságuk e percében is. Számomra a férfi arc kifejezése, szomorúsága éppen azt jelenti, hogy a férfi tisztában van vele, hogy mily múlandó boldogságuk, hogy mily fenyegetett a létük. Betegség, halál és egyéb csapások mind-mind ott leselkednek rájuk, s a legváratlanabb pillanatokban léphetnek életükbe. Úgy tűnik, a férfi tudja mindezt. Vélhetően éppen ezért szomorú. Ez a szomorúság azonban nem valami konkrét ok, történés kiváltotta szomorúság. Ez a szomorúság "metafizikai szomorúság". A véges dolgok múlandósága, létükben való fenyegetettsége miatt szomorúság. Az emberi lét alaphelyzetét jeleníti meg ezen alig ismert remekművével Dürer.

A házasságkötésünket követően, 1984-től kezdődően kezdtem rendszeresen templomba járni. Akkor tájt, emlékeim szerint 1986-ban, vásároltam meg György Attila plébános könyvét, a "*Jézussal a szívünkben*" című könyvet¹⁸. Ebben a könyvben az egyházi év minden napjához rendelt szentírás idézetekkel kapcsolatos gondolatokat fejt ki a szerző. Szerettem ezt a könyvet, és sokat forgattam. Tetszettek azok a gondolatok, az a stílus, ahogy György Attila írt az egyes napokra rendelt tanításokról. Ezek között akadtam rá arra a gondolatra, amely aztán később, amikor "*A séta*" című rézmetszetet megláttam, rögtön eszembe jutott. A következőket írta György Attila: "*Van a Szentírásban egy kifejezés, amelyet Charles de Foucauld szerint minden kereszténynek jól emlékeztetnie kellene vésnie. Amikor Izrael maradéka Babilonból visszatért hazájába és nekilátott a jeruzsálemi templom építésének, a munkájukat ellenségekkel körülvéve, in angustia temporum, szorongatások között végezték. A keresztény élet természetes állapota, hogy szorongatások közepette kell élnünk. A jelentkező nehézségek, szenvedések, üldözések nem valami átmeneti állapotot jelentenek, amely a zivatarhoz hasonlóan elmúlik, és a kedvező időjárásban gondtalanul munkálkodhatunk. A vihar, a szorongatás természetes állapota a kereszténynek. In angustia temporum, külső és belső nehézségek közepette vezet a megváltó szeretet, az üdvösség útja.*"¹⁹ Igen, in agustia temporum telik a ember élete. Én is gondolom, s minden tapasztalat ezt erősíti meg. Talán erre gondol a fiatal férfi is, amikor ifjú kedvesére néz. Fenyő Iván bevezető tanulmányában azt olvastam, hogy fiatal férfi alakjában önmagát rajzolta meg Dürer. Akár így van, akár nem, a férfi arc kifejezése, testtartása művészi megjelenítése e gondolatnak, életérzésnek.

¹⁸ György Attila: Jézussal a szívünkben. Ecclesia, Budapest, 1986.

¹⁹ György Attila: Jézussal a szívünkben. Ecclesia, Budapest, 1986., p.207-208.

Ch00623: Dürer: "Grosse Passion" és a "Marialeben"

Albrecht Dürer másik két metszetsorozatát sokkal később ismertem meg. Már korábban is volt néhány könyvem, amely Dürer életművét, munkásságát mutatta be, de a "Grosse Passion" és a "Marialeben" metszetsorozatokról egyikben sem találtam képeket. A Magyar Helikon által kiadott csodálatos könyvhöz²⁰, amely Dürer fametszeteit és rézmetszeteit mutatja be, csak 2001 körül jutottam hozzá. Akkor vásároltam meg e könyvet, egy antikváriumban. A könyvet aztán elmondhatatlanul sokat forgattam, mert lenyűgöztek Dürer művei. Itt találtam képeket e másik két, kevésbé ismert metszetsorozatról.

Ch00624: Eszkatológia

A Jelenések Könyvében foglaltakhoz való viszonyom mindazonáltal igen ambivalens volt. Szent János művében foglaltakat igen nehezen tudtam elfogadni. Ugyanakkor az apokalipszis témája, lényegi mondanivalója, a végidőkkel kapcsolatos elképzelések, nézetek, vagyis az eszkatológia rendkívüli mértékben érdekelt. Hegel filozófiai rendszerét megismerve mély meggyőződésemmé vált, hogy az emberiség történelmének határozott iránya van. "A szellem fenomenológiája", Hegel logikai rendszere, és történetfilozófiája mind azt a gondolatot fejtik ki, hogy a világ, a maga totalitásában rendezett egységet alkot, amely állandó változásban, fejlődésben van. Ez az egység a szellem fejlődésének folyamatában nyilvánul meg, amely fejlődés nem más, mint a gondolkodás és a természet megismerése, másrészt a véges szellemnek az önmegismerése és önkifejezése, önkifejeződése. A szellem önmegismerési folyamata a művészetekben, a vallásban, a tudományokban és a filozófiában nyilvánul meg, s az emberi történelem során bontakozik ki, valósul meg. Hegel filozófiája szerint képzelem el a világot, s ez azt is jelenti számomra, hogy a természet, az anyagi valóság világában mélyen materialista meggyőződésű vagyok, azaz vallom azt, hogy e szféra lényegi törvényszerűségei a természettörvényekben fejeződnek ki, s azok megismerhetők, nem feledve persze azt, hogy a természet nem más, mint a szellem "másléte", a dialektikus mozgásnak csak egy állomása.

A kinyilatkoztatás ebben a felfogásban számomra az abszolút szellem önmegismerésének, saját lényege felismerési folyamatának egy állomása, a világ, mint totalitás vallásban való megértésének és visszatükrözésének realizációja. Hiszek a kinyilatkoztatásban, s ezért gondolom úgy, hogy az emberiség történelmének határozott iránya van. Mindennek fényében számomra Szent János műve, a "Jelenések könyve" nem más, mint egyfajta vízió, vízió a jövőről, az emberi nem jövőjéről, amely szerint az Isten a történelem egy bizonyos pontján ismét belép az időbe, a természet, az anyag világába. A katolikus teológia felfogása szerint a kinyilatkoztatás nem a tények és történések megszűnésének tekinti a véget, hanem végállomásnak, beteljesedésnek. Gál Ferenc könyvében²¹ azt olvastam, hogy „A Jelenések könyve” lényegében Isten üdvrendi tervét fedi fel. Azt írja Gál Ferenc: „A célt azzal éri el, hogy saját korát természetfölötti szempontból értelmezi, és elének állítja a történelmi idő végső célját. Isten Jézus Krisztussal belevitte a történelembe egész üdvözítő tervét, és az egyház igazi reménnyel várja annak megvalósulását (Jel 1,7; Jel 22,20). Krisztus már

²⁰ Albrecht Dürer fametszetei és rézmetszetei. Összeállította és a bevezető tanulmányt írta: Fenyő Iván. Helikon Kiadó, Budapest, 1971.

²¹ Gál Ferenc: A Jelenések könyve. Agapé Ferences Nyomda és Könyvkiadó. Szeged, 1994.

győzedelmeskedett, beöltözött az isteni dicsőségébe, és hatalmat gyakorol. Ezt úgy kell érteni, hogy mi már a végső időkben élünk, magunkban hordozzuk az üdvösség és az ítélet elővételezését. Az emberek szabad állásfoglalásuk alapján két csoportra oszlanak. Az egyik csoport elismeri Krisztust, osztozik győzelmében, és ők alkotják a messiási országot. Akik viszont nem ismerik el őt, azok szemben állnak Istennel. Ők a „föld lakói”, „a gonosz zsarnok társai”, a „sátán bélyegének hordozói”. Az egyház benne áll a földi küzdelmekben, ki van téve üldöztetésnek és megpróbáltatásnak, mégis ők alkotják a választottak közösségét, akiket Isten szeret, s akiket Krisztus vére váltott meg. Amennyiben meghódnak Isten előtt, papi és királyi népnek lehet nevezni őket (Jel 1,6; Jel 5,10; Jel 7,15; Jel 20,4-6). Az egyház sorsa Krisztushoz van kötve. Krisztus próféta volt és „hűséges tanú” (Jel 1,5; Jel 3,14; Jel 19,11), hasonlóképpen az egyház is tanúskodik a világban és betölti prófétai küldetését. Krisztus vére ontásáig tanúskodott, mert szembe találta magát Isten ellenségeivel. Ugyanígy kell tanúskodni az egyháznak is, és vállalni a vértanúságot. De ahogy Krisztus győzött a feltámadásban, úgy az egyház is részt vesz győzelmében, mert a választottak magukban hordják a feltámadás biztosítékát (Jel 6,11; Jel 7,16; Jel 18,24). Az egyház tehát a földön átéli Krisztus különböző misztériumát, követi a bárányt bárhová megy (Jel 14,4), és ez a követés szellemi és erkölcsi magatartást követel. Hűségesnek kell lenni a tanúskodásban, a hit megvallásában, a megpróbáltatások elviselésében. Ebben a küzdelemben lesz teljes a választottak száma. A földi egyház számkivetésben van, menetel a mennyei Jeruzsálem felé. Krisztus uralma nemcsak ígéret, nem a jövő adománya, hanem a jelen valósága. Ezért a hit nem tűri meg a lanyhaságot, és a megalkuvást. A helytálláshoz az a tudat segít, hogy Krisztus gyakorol minden hatalmat, győzelme biztosítva van mind a föld, mind a démoni hatalmak felett.”²² Gál Ferenc kitűnő könyve ellenére a Jelenések könyvében foglaltak általános értelmezése mindazonáltal igen nehéz feladat volt számomra. Nem tudtam elfogadni és belátni azt, hogy János e könyvében foglaltak a múltra – értelemszerűen elsősorban a Római Birodalom történetére vonatkozó képek, látomások. De ugyanilyen módon, lényegében hasonló megfontolások alapján az ún. futurista értelmezési elméletet sem tudtam magaménak vallani. Ezt maga Gál Ferenc is elvetette a művében: „A képek, a látomások magyarázatakor figyelni kell arra, hogy isten gondolatai és tervei többnyire nem az egyes történelmi eseményekben valósulnak meg, hanem azonos okokból kiinduló, bensőleg összefüggő és azonos célhoz vezető eseményekben. A képek hiányosak is lehetnek a beteljesedéshez viszonyítva, és csak valamilyen vonást jelképeznek előre. Ezért fölösleges volna a Jelenések könyvének minden képét valamilyen eljövendő valóságra vonatkoztatni.”²³ A Jelenések könyvét többször elolvastam, s számomra ez a könyv inkább szimbolikus jelentéssel bír. A könyvben leírtak az én felfogásom szerint az emberiség történelmében, és ugyanígy az egyes ember életének történetében a jó és a gonosz küzdelmének a látomásszerű megjelenítései, János korának nyelvén elbeszélve. Megítélésem szerint ez néhány esetben igen egyértelmű, közvetlenül bizonyítható.

Dürer „Apocalypse cum figuris” című fametszet sorozatában nem egyszerűen egy nem mindennapi műalkotást látok, hanem ez a mű sokkal többet jelent számomra, amit minden bizonnyal az eszkatológia kérdései iránti érdeklődésem magyaráz alapvetően. A filozófia tanulmányaim során szóba került a katolikus egyház filozófiája is, beszélünk arról, hogy a legfontosabb filozófiai kérdéseket illetően milyen álláspontot foglal el a katolikus egyház. E beszélgetések keretében persze csak nagyon leegyszerűsítve, s meglehetősen általánosságban

²² Gál Ferenc: A Jelenések könyve. Agapé Ferences Nyomda és Könyvkiadó. Szeged, 1994., p.8.

²³ Gál Ferenc: A Jelenések könyve. Agapé Ferences Nyomda és Könyvkiadó. Szeged, 1994., p.9.

tárgyaltuk e kérdésköröket. Az ott elhangzottak számos vonatkozásban érthetetlenek, ellentmondásosak, voltak számomra. Nem értettem a lélek mibenlétére vonatkozó álláspontot, a lélek és a test kapcsolatára vonatkozó nézetet, s számos más dolog is érthetetlen volt számomra az eszkatológia területén is. Ez az „ízelítő” is elég volt azonban ahhoz, hogy felkeltse az érdeklődésem a téma iránt. S bizonyosan szerepet játszott a számomra megválaszolatlan kérdések tisztázásának az igénye abban, hogy igen nagy érdeklődéssel olvastam Dr. Előd István könyvét.

Az világos volt számomra, hogy a katolikus egyház elveti a platonista, dualista álláspontot, s a testet és a lelket két lényegileg különböző, de teljesen egymásra utalt, önmagában nem teljes szubsztanciának (*substantia incompleta*) tekinti, amelyek együttesen, és hangsúlyozottan csak együttesen tesznek ki egy teljes embert (*substantia completa*). Ez a felfogás önmagában igen megalapozottnak tűnik, s az élő ember létét, létezését tökéletesen képes megmagyarázni. Problematikus azonban ezen elmélet alapján az ember halála utáni helyzet magyarázata. Alapkérdésként vetődik fel ebben az esetben, hogy ekkor hogyan alakul a test és lélek viszonya? Mindennapi tapasztalat, hogy az elhunyt teste a halál után is a maga anyagi valóságában továbbra is részét alkotja a téridőbeli anyagi világnak. Hogyan magyarázható meg ebben az esetben a test és lélek elvi és gyakorlati szempontból való elválaszthatatlansága, ami egyik középponti tanítása a katolikus egyháznak? Erre a kérdésre nem találtam igazán választ. A katolikus egyház dogmának tekinti azt a nézetet, miszerint a test és lélek a legszorosabb (teljességgel elválaszthatatlan) egységet alkot (s ezt a felfogást egyre nagyobb mértékben támasztják alá a különféle szaktudományok eredményei). A testnek és a léleknek nemcsak az eredete közös, hanem a története és végső sorsa is. Az elvi, filozófiai probléma az emberi lét kezdetével és végével összefüggésben jelentkezik. A hivatalos egyházi felfogás szerint Isten minden lelket a semmiből teremti. Ugyanezen álláspont szerint Isten egyidejűleg egyesíti a lelket a nemzés során egyesült szülői sejtekkel, ilyen módon hozva létre az ember teljes testi-lelki egységét. Ez az elmélet azonban – legalábbis számomra, nyilvánvalóan ismereteim korlátozott voltából következően – problematikus, amennyiben ellentmondás feszül benne, miszerint egyrészt az ember testét és lelkét a szülei nemzik, tehát teremtményi okra vezethető vissza az új egyén létrejötte, ugyanakkor a lelket Isten teremti, azaz a szabad szellemi személy keletkezése felülírja a teremtményi okot. De hasonlóképpen nem érthető, nem világos számomra a test és lélek kapcsolatának alakulása a halál után, amely kérdés rendkívüli mértékben foglalkoztatott, s foglalkoztat. Valójában nem találtam választ e kérdésre. Elvileg feloldhatja a test és lélek előzőek szerint nem megengedhető szétválásának problémáját az, ha feltételezzük, hogy a halál pillanatában végbemegy az ítélet, s megtörténik a feltámadás (akár az örök kárhozatra, akár az örök üdvösségre). A romlatlan testben való feltámadás esetében a „romlatlan test” van egységben a lélekkel, amely más, mint a téridő világban jelenlévő anyagi test. A téridő világbeli test annyiban van jelen a romlatlan testben, amennyiben jelen van a története, amely elválaszthatatlan téridő világbeli test anyagi mivoltától. Az újabb teológia lényegében megfogalmaz ezen elmélethez közelálló elméleteket, erre Dr. Előd István könyve is utal. Nehezen feloldható problémaként jelentkezik azonban ebben az esetben az, hogy mennyiben támasztató alá ez az elmélet a kinyilatkoztatásban található kijelentésekkel? Hogy alátámasztja-e ezen elméletet a Szentírás?

Dr. Előd István könyvének hetedik főrészét, amely az eszkatológiát tárgyalja, többször, igen alaposan elolvastam, mert rendkívüli mértékben érdekelt azok a kérdések, hogy mi lesz az emberrel halála után, hogy miben áll az ítélet, hogy mi a menny, mi a pokol, s mi a tisztítótűz, hogy mi a halhatatlanság, hogy miben is áll a halhatatlanság a keresztény tanítás szerint. E kérdések iránti érdeklődésem nem szűnt meg a tudományegyetemi tanulmányaim befejezését

követően sem. Ahányszor megfordultam a Szent István Társulat könyvesboltjában, mindig kerestem olyan könyvet, amely célirányosan e kérdéseket tárgyalja. Végül is 2008-ban bukkantam rá Anton Ziegenaus könyvére²⁴, amely célirányosan az eszkatológia kérdéseit tárgyalta. Ugyanekkor külföldről behozattam Hick²⁵, Ratzinger²⁶ eszkatológia könyveit. Ezek áttanulmányozása meglehetősen hosszú időt vett igénybe, de megbirkóztam mindkét könyvvvel. A teológia háttérismereteim persze igen szerények voltak, de ez nem lehetetlenítette el sem *Joseph Alois Ratzinger*, a későbbi *XVI. Benedek pápa* nagyon színvonalas teológia könyvének, sem a másik könyvnek a megértését. A halhatatlansággal, az ítélettel, a túlvilági léttel kapcsolatos fejtegetések lenyűgöztek. Hiszem, s értelmemmel elfogadom az erre vonatkozó tanításokat.

Úgy gondolom az emberi életnek éppen a halhatatlanság ígérete, az ítélet, a véges, „érdemszerző” földi lét ebből következő felelőssége ad igazi értéket, perspektívát. Ez semmi mással nem összemérhető lehetőség és perspektíva. Ettől van erkölcsi tétje az emberi cselekedeteknek a megvalósított életnek. Mindez persze hit, hiszen semmiféle kézzelfogható evidencia nem bizonyítja, hogy valóban van, lehetséges halhatatlanság, hogy van ítélet, és így tovább. Megmosolyogtatóak az ezzel kapcsolatos gyermeki erőfeszítések, amelyek evidenciát „követelnek” e kérdésekben, mondván, hogy „*nincs semmi bizonyíték mindezen (mai világban igen csak megmosolyogtató) dolgok feltételezésére*”. Úgy gondolom, mindezek az emberek nem értik a szabadság, az erkölcsi felelősség lényegi mibenlétét. Nem értik, hogy az evidencia éppen az erkölcsi döntéseket tenné „tét nélkülivé”, s ezáltal megszüntetné a valódi szabadságot. A szabadság lényegi meghatározottsága ez, az emberi cselekvés, cselekedetek vonatkozásában. A főhős sorsáért nem lehet úgy igazán aggódni, ha tudjuk a film végén történeteket. Az evidencia mindebből következően elfedné a cselekedetek igazi erkölcsi motivációját. Igazi felelősség és ezzel szoros összefüggésben szabadság, erkölcsi vonatkozásban csak akkor lehetséges, ha nincs evidencia.

Ch00625: "Apocalypsis cum figuris" ("Apokalypse") / Summázat

Mindebből következően Dürer csodálatos fametszetei számomra inkább szimbólumok, s nemcsak a mai kor tükrében megítélve, hanem saját korának gondolatvilágába helyezve is. Gyertyafény mellett üldögélve a nagy nappali fotelijében, s a sötétség növekedését nézve Dürer metszetei egyfajta borzongást keltettek bennem. Persze nem a hétfejű fenevad és egyéb szörnyek ébresztették bennem azt az érzést, hanem az a gondolat, hogy tény, hogy végső soron semmit sem tudunk a halálunk utáni sorsunkról. S ez a nemtudás, ez talán félelmetesebb, mint a legszörnyűbb kinézetű szörnyek keltette félelem. Akár hívó az ember, akár nem, a kérdés megválaszolatlan. Nem tudjuk, mi lesz velünk. Persze egy lehetséges válasz, hogy "semmi sem lesz velünk", az öntudatlan semmibe "süllyedünk". Minden további nélkül elgondolható ez az ateista álláspont. De ez az álláspont – szigorú tudományos értelemben – semmivel (egy jöttányival) sem megalapozottabb, mint bármilyen más álláspont. S lehet, hogy a teljes bizonytalanság, félelmetesebb, mint a legszörnyűbb

²⁴ Anton Ziegenaus: A teremtés jövője Istenben. Eszkatológia. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2008.

²⁵ John Hick: Death and Eternal Life: Collins, St. James's Place, London, 1976.

²⁶ Joseph Ratzinger: Eschatology. Death and Eternal Life. Translated by Michael Waldstein. Translation edited by Aidan Nichols, O.P., The Catholic University of America Press, Washington, D.C., 1988.

bizonyosság. Én legalábbis így gondolom, s érzésem szerint e csodálatos műalkotások – tudatosan vagy nem tudatosan – ezt az érzést fejezik ki a művészet formanyelvén.

TÁRGYMUTATÓ

"

"Mekkora lakás az, amibe ennyi kép elfér?"	30
"Nézd, milyen szép ez a táj."	51
"Isten halott."	13

"

„...micsoda hülyeség, egy ló hátán egy kis szarvas áll”	2
„csak még ezt az egyet”	16
„Hasznos, aktuális ismeretek lehetnek benne.”	9
„Isten halott.”	13
„nekem mindent szabad”	16
„Te vagy a hülye, nézd már meg jobban!”	2

1

1. Szent János Evangélista mártíromsága	48
10. A napba öltözött asszony és a hétfejű sárkány	48
11. Szent Mihály és a sárkány küzdelme	48
12. A tengeri szörny és a szarvas fenevad	48
13. A bárány imádása és a kiválasztottak himnusza	48
14. Parázna Babilon	48
15. Angyal a feneketlen pokol kulcsával	48

2

2. Szent János látomása Krisztusról és a hét gyertyáról	48
---	----

3

3. Szent János és a huszonnégy vén a mennyben	48
---	----

4

4. Az Apokalipszis négy lovasa	48
--------------------------------------	----

5

5. Az ötödik és a hatodik pecsét felnyitása	48
---	----

6

6. Négy angyal feltartóztatja a szelet és a kiválasztottaknak énekelnek	48
---	----

7

7. Az angyalok megkapják a hét harsonát	48
---	----

8

8. Harcoló angyalok	48
---------------------------	----

9

9. Szent János lenyeli a könyvet	48
--	----

A,Á

<i>a gonoszság misztériuma</i>	12
<i>A hét angyal a harsonával</i>	49, 50
<i>A körtét tartó Mária a gyermekkel</i>	20
<i>A lovag, a halál és az ördög</i>	1, 2, 7, 17
<i>A napba öltözött asszony és a hétfejű sárkány</i>	51
<i>A Rózsakoszorú ünnep</i>	20
<i>A séta</i>	51
<i>A szellem fenomenológiája</i>	54
<i>acedia</i>	15
Albrecht Dürer: A séta (Előkelő pár)	52
Albrecht Dürer: Apocalypse cum Figuris 1. Szent János Evangélista mártíromsága	32
Albrecht Dürer: Apocalypse cum Figuris 10. A napba öltözött asszony és a hétfejű sárkány	41
Albrecht Dürer: Apocalypse cum Figuris 11. Szent Mihály és a sárkány küzdelme	42
Albrecht Dürer: Apocalypse cum Figuris 12. A tengeri szörny és a szarvas fenevad	43
Albrecht Dürer: Apocalypse cum Figuris 13. A bárány imádása és a kiválasztottak himnusza	44
Albrecht Dürer: Apocalypse cum Figuris 14. Parázna Babilon	45
Albrecht Dürer: Apocalypse cum Figuris 15. Angyal a feneketlen pokol kulcsával	46
Albrecht Dürer: Apocalypse cum Figuris 2. Szent János látomása Krisztusról és a hét gyertyáról	33
Albrecht Dürer: Apocalypse cum Figuris 3. Szent János és a huszonnégy vén a mennyben	34
Albrecht Dürer: Apocalypse cum Figuris 4. Az Apokalipszis négy lovasa	35
Albrecht Dürer: Apocalypse cum Figuris 5. Az ötödik és a hatodik pecsét felnyitása	36
Albrecht Dürer: Apocalypse cum Figuris 6. Négy angyal feltartóztatja a szelet és a kiválasztottaknak énekelnek	37
Albrecht Dürer: Apocalypse cum Figuris 7. Az angyalok megkapják a hét harsonát	38
Albrecht Dürer: Apocalypse cum Figuris 8. Harcoló angyalok	39
Albrecht Dürer: Apocalypse cum Figuris 9. Szent János lenyeli a könyvet	40
Albrecht Dürer: Betende Maria	29
Albrecht Dürer: Haller Madonna	22
Albrecht Dürer: Királyok hódolata	23
Albrecht Dürer: Madonna a boltív előtt I.	24
Albrecht Dürer: Madonna a fekvő gyermekkel	26
Albrecht Dürer: Madonna mit der Nelke	27
Albrecht Dürer: Maria mit dem Kind eine Birne haltend	28
Albrecht Dürer: Rosenkrantzfest	24
Albrecht Dürer: Madonna vor dem Mauerbogen	25
álságosság	17
Apari József	2
Apocalypse cum figuris	1, 2, 7, 30, 55, 57
Apocalypse cum Figuris	31
avaritia	15
<i>Az angyal a feneketlen pokol kulcsaival</i>	51
<i>Az angyalok harca</i>	49, 50
<i>Az apokalipszis négy lovasa</i>	51
<i>Az Apokalipszis négy lovasa</i>	48
<i>Az ötödik és a hatodik pecsét felnyitása</i>	49

B

Bara Marianné	20
Berlin, Gemäldegalerie	28
Biblia	9, 12, 30, 47, 50
<i>Biblia Sacra Tabulis Illustrata ab Iulio Schnorr A Carolsfeld</i>	30
<i>Bildnis eines Unbekannten</i>	2, 4
Bolberitz Pál	47
bujaság	16
bűn	7, 9, 12, 13

C

Caspar David Friedrich	20
<i>Charles de Foucauld</i>	53
<i>concupiscentia</i>	12, 15

Cs

<i>Csendes Szomorúság</i>	53
csillagászati térkép	30
Csontváry-Kosztka Tivadar	20

D

démon	11
dialektikus mozgás	54
Dr. Előd István	7, 9, 10, 11, 12, 13, 51, 55, 56
DS 3891	9
Dürer 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57	

E,É

Édesanyám	2, 9, 47
<i>Egy ismeretlen képmása</i>	2
Egyetemi Könyvtár	7
Egyház	12
El Greco	28
életvilág	17
entrópia	50
Eötvös Lóránd Tudományegyetem	9
Erika	20, 30, 47
erkölcsi tét	57
értelmezés bizonytalansága	20
északi sarkkör	30
eszkatológia	50, 54, 55, 56
<i>Ezer év 1000 remekmű</i>	2

F

fa mögül leskelődő halál	53
Fadrusz utca	9
Fazekas-hegy	49
Fenyő Iván	51
filozófia	54
finn államvasúti részvény	30
finn szauna	30
főbűnök	15
Földényi F. László	20
fősvénység	15

fűtési rendszer	9
-----------------------	---

G

Gál Ferenc	47, 55
germán mitológia.....	50
<i>Giovanni Arnolfini és Giovanna Cenani házasságkötése</i>	20
<i>Girl Reading a Letter at an Open Window</i>	2
gonosz lelkek.....	9, 10, 11, 12
gonoszság.....	7, 9, 11, 12, 13, 15, 17
<i>Grosse Passion</i>	1, 7, 53
<i>gula</i>	16
Gulácsy Lajos.....	20

Gy

György Attila	53
---------------------	----

H

halál	1, 2, 7, 9, 17, 48, 53, 56
halálunk utáni sorsunk.....	57
halhatatlanság.....	56
<i>Haller Madonna</i>	20
Hauser Bea	30
Hawai-szigetek	30
Hegel	10, 54
Heidegger	13, 14
Herbert Vorgrimmer.....	9
Hick	56
<i>Hieronymus</i>	47
Hieronymus Bosch	11
<i>Hieronymus im Gehäuse</i>	2
Hűvösvölgyi Ház.....	9, 49

I, Í

idő nélküli világ.....	51
<i>Ifjú képmása</i>	2, 3
igazságosság.....	17
<i>Imádkozó Mária</i>	28
<i>in agustia temporum</i>	53
<i>in angustia temporum</i>	53
<i>invidia</i>	15
irigység.....	15
Isten.....	10, 12, 13, 14, 47, 54, 56
Isten szabad akarattal rendelkező teremtményei.....	12
isteni teremtmény	10
ítélet.....	57

J

<i>Jan van Eyck</i>	20
Jan van Eyck: Giovanni Arnolfini és Giovanna Cenani házasságkötése	21
János látomása.....	49
János-hegy.....	49
<i>Jelenések könyve</i>	47
jellembeli tulajdonságok.....	15
Jeroen Anthoniszoon van Aken	11
<i>Jézussal a szívünkben</i>	53
jóra való restség.....	15, 16

jóság	17
<i>Joseph Alois Ratzinger</i>	57

K

Karl Rahner	9, 13
Kárpátia Söröző	7
katolikus dogmatika	9, 10
Katolikus dogmatika	7, 10, 11, 12, 13, 51
katolikus egyház	15, 55
katolikus teológia	54
kevélység	13, 15
Kínai Nagy Fal	30
kinyilatkoztatás	54
<i>Királyok hódolata</i>	20
Kis Hárs-hegy	49
kísértés	7, 12
kívánság	12
<i>Kleine Passion</i>	7
koldusok	15
középkori világkép	50
<i>Krisztus</i>	47
különítélet	1, 50, 51

L

lateráni zsinat	10
lélek és a test kapcsolata	55
<i>Levél érkezett</i>	2
<i>Levelet olvasó nő</i>	2
liberalizmus	17
<i>Luther</i>	47
<i>luxuria</i>	16

M

<i>Madonna a boltív előtt</i>	20
<i>Madonna a fekvő gyermekkel</i>	20
<i>Madonna szegfűvel</i>	20
manicheizmus	10
<i>Marialeben</i>	1, 7, 53
materialista meggyőződés	54
<i>Melancholia I</i>	1, 19
<i>Melancolia I</i>	2, 19
<i>Melankólia</i>	20
metafizikai szomorúság	53
Mikko Alameri	30
misztikus hangulat	49
<i>Műlandóság</i>	53
művészet	54
<i>mysterium iniquitatis</i>	12

N

Nagy Hárs-hegy	49
nagy nappali	30
NDK	2
negatív ösztönösség	16
nemtudás	57
Nibiru nevű bolygó	50
Nietzsche	13, 14

Ny

Nyíredi Géza	30
nyugati világ	13

O,Ó

Ószövecség	30
------------------	----

Ö,Ő

Öcsém	9
önértékelési, önbecsülési probléma	15
önmagában nem teljes szubsztancia	56
ördög	7, 9
Örök nyugodalmat Istennek!	14
<i>ősbűn</i>	13
őselv	12
öszönösség	15
öszönösségek	15

P

Pál Jancsi	9
<i>Parázna Babilon</i>	51
pokol	11
prófécia	50

R

racióális világlátás	15
Ragnarök	50
Ratzinger	56, 57
Rembrandt	30
<i>Requiem aeternam deo</i>	14
<i>Ritter, Tod und Teufel</i>	2
Római Birodalom	55
romlatlan test	56
romlatlan testben való feltámadás	56
rossz	7, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 30

S

sátán	9, 10, 11, 54
Sátán	9, 10, 11
sokértelműség	20
<i>substantia completa</i>	56
<i>substantia incompleta</i>	56
<i>superbia</i>	15

Sz

szabad akarat	12
szauna lovag	30
szellem "másléte"	54
szellem önmegismerési folyamata	54
Szent Ágoston	10
<i>Szent Eustachius</i>	2, 6
Szent István Társulat	9
Szent János evangélista	47
<i>Szent Jeromos a dolgozósobában</i>	2

<i>Szent Jeromos a dolgozószobájában</i>	17
<i>Szent Mihály és a sárkány küzdelme</i>	51
Szent Sír	30
Szépművészeti Múzeum	2
szimbólum	50
<i>szorongatások között</i>	53

T

Tanács körút	30
teljes ember	56
teológiai alapfogalmak	9
Teológiai Kiszótár	9
téridő világbeli test	56
téridőbeli, anyagi világ	51
természet	54
test és a lélek szétválása	51
tisztítótűz	56
titokzatosság	20
tízparancsolat	15
torkosság	16
transzcendens	14, 17
tudományegyetem	7
túlvilági lét	57

U,Ú

Újszövetség	30
utolsó ítélet	50

Ü,Ú

Übermensch	13, 14
üvegcipő	47

V

vallás	54
véges, „érdemszerző” földi lét	57
végidők	50
Vermeer van Delft	2
<i>Vidám tudomány</i>	13
vidéki parókia	30
világ vége	50
világegyetem hőhalála	50
vízió a jövőről	54

W

Wagner Istenek alkonya	50
------------------------------	----

X

<i>XVI. Benedek pápa</i>	57
--------------------------------	----

Z

Zwinger	2
Zwingli	47